Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси

1996 йил 9 апрел

14(43)- сон

АМИР ТЕМУР САБОҚЛАРИ

Муаррих Тожиддин Салмоний Соҳибқирон бобомизга бағишланган китобини ёзилиши сабаби ҳақида фикр юритиб, шундай дейди: «Қадимгилар ҳаётида ибратли ҳикматлар бордир, улар ҳаёти билан танишмоқ орқали ўгитлар олинур. Бу ўгитларни билмоқ инсон жонига қон қўшмоқдай гап. Зеро тарих, Исонинг нафаси каби, ҳукмдорларнинг номларини жонлантирувчи бир мўъжиза, тарихни билиш эса камол соҳибларининг кўнглини ранжу аламлардан поклайдиган маънавий калитдир».

Қўлимизга буюк маънавий калит тутқазган донишманд боболаримиз бугунги шукуҳли ва осуда кунларда ёнимизда яшаётгандай, истиқлол берган саодатга шерик бўлаётгандай, мустақиллик ва озодлигимизга заррача хавфу хатар пайдо бўлганда эса маслаҳату насиҳатлари билан мадад бераётгандай. Улар олис ўтмишдан туриб, бугунги наслларга масъуллик, сабр-тоқат тилаётгандай, ҳушёрликка чорлаётгандай. Айниқса, Россия думасида рўй бераётган собиқ империяни тиклашга қаратилган уринишлар гоҳ Ватан озодлиги йўлида шаҳид кетган Шайх Нажмиддин Кубронинг: «Алданишдан эҳтиёт бўлинг!» — деган ҳайқириғини, гоҳ ҳазрат Навоийнинг олтин қафас ҳақида битилган сатрларини, гоҳ Исмоилбекнинг: «Етар энди, бировларнинг сарқитлари билан кифояланмоқ, етар энди бировларнинг фикр-интилишлари билан қаноатланмоқ», — деган изтиробли нидосини, гоҳ юракларимизни умид билан тўлдирувчи: «Улуғ вазифалардан ва улуғ интилишлардан қўрқманг! Улар улуғ воқеаларни тайёрлайди ва улуғ шахсларга етказади» — деган хитобларни эшитгандай бўламан.

Бу хитоблар орасида буюк Соҳибқироннинг залворли овозини эшитаман: «Орангизда нифоқ тухумлари экилмаслиги учун кўп зийрак ва хушёр бўлинг! Фақат ўгитларимга ва тузукларимга содиқ қолсангиз, уларга амал қилсангиз, юксалгайсиз!»

Соҳибқирон васиятларини қайта-қайта ўқийман, тузукларини такрор-такрор варақлайман. Бобомерос уч сабоқ онгу шууримни қамрайди — ўйлайман, мушоҳада қиламан.

Биринчи сабоқ: истиқлол ва озодлик хусусидаги ўгитлардир. Ўсмирлик ва йигитлик орасидаёқ кураш майдонига отилган Темурбекнинг ягона мақсади «душман қўлида хўрланган мамлакатни қатлу ғоратдан қутқариб қолиш» эди. Бобомизнинг эрксизлик ва мутеълик ҳақидаги тасаввурини билиш учун бир тарихий далилга мурожаат қилайлик: Соҳибқирон она юртини раҳмсиз душманга ташлаб қочаётган Ҳусайннинг «Ортиқ бардош беришга мажол қолмади. Хотин, бола-чақаларни Жайхун сувидан нарига ўтказмоқ лозим, токи баякбор бу мамлакатни тарк этайлик ва ўз жонимизни қутқариш чорасини кўрайлик» — деган сўзини эшитгач, шундай дейди: «Беномуслик билан кечирилган ҳаёт қадрсиздир ва пушаймон билан зое кетган умрни қайтариб бўлмайди. Мен қоламан ва лашкар тўплаб, мўғул билан жангу жадал қиламан!».

Англаган бўлсангиз, бобомиз бировларга тобеъ бўлиб яшамоқни, эрксизликни беномуслик демоқдалар. Оғир синов палласида яқинлашиб келаётган келажакнинг ойдин шуурини кўришдан ожиз, куртлаган ғояларга қўл-оёғини тушовлаб берган кимсалар беномуслик йўлидан кетаётганларини англармиканлар?!

Буюк Соҳибқирон бутун ҳаёти ва фаолияти мобайнида мустақилликни ва озодликни мамлакат ва тараққиёт таянчи деб билди. Ўлими олдидан эса фарзандларига, улар орқали сизу бизга ҳам асрлар оша васият қилди: «Миллат саодатини сақламоқ, миллат дардларига дармон бўлмоқ вазифангиздур». Миллатнинг саодати — истиқлол ва озодликдир, миллатнинг дардига дармон бўлмоқ эса адолатли бўлмоқдир.

Иккинчи сабоқ: адолат ҳақидаги ўгитлардир. Соҳибқирон йигитлик айёмида эрк ва истиқлол жангига киришган кунлар баёнида ёзадилар: «Мўғул қўшини устидан ғалаба қилганимдан кейин, салтанатни ўз тасарруфимга олгудек бўлсам, АДОЛАТ билан ҳукмронлик қилишга азму жазм этдим...». Йигитлик палласидаёқ унинг фаҳму фаросатида улуғ пири Зайнуддин Тайободий тилидан айтилган «Мамлакат куфр билан туриши мумкин, лекин зулм бор ерда туролмайди» ҳикмати жой бўлди. Бу ҳикматни қуруқ шиор эмас, амалий фаолият учун асос деб билган Амир Темур салтанат муҳрини «Куч адолатдадур» битиги билан зийнатлади ва салтанат адолатли бўлиши учун раият аҳволидан огоҳ бўлди, улуғларни оға, кичикларни фарзанд қаторида кўрди. Адолат барқарор бўлиши учун у энг аввало қонунлар ҳукмронлигини ўрнатишни бош мақсад деб билди: «Тажрибамда кўриб билдимки, давлат агар дину ойин (қоида — тартиб) асосида қурилмас экан, тўра-тузукка боғланмас экан, ундай салтанатнинг шукуҳи, қудрати ва тартиби йўқолади. Бундай салтанат яланғоч одамга ўхшарким, уни кўрган ҳар кимса назарини олиб қочади ёхуд касу нокас тап тортмай кириб-чиқадиган томсиз, эшиги-тўсиғи йўқ уйга ўхшайди».

Амир Темур тузукларида адолат тушунчаси уч асосга эга.: Биринчи асос: аҳолининг турли табақаларининг ўзаро уйғун бўлишини таъминлаш. Иккинчи асос: аҳолининг ҳақ-ҳуқуқи тенг таъминланган ҳолда, кишиларни хизматга тайёрлашда шахснинг салоҳияти ва имкониятлардан келиб чиқиш. Адолатнинг учинчи асоси эса барчанинг тенг фаровонлигини ҳимоя қилиш билан бирга бу фаровонликни юзага келтиришдаги хизматига қараб ҳар бир инсон ўз улушини олишга имкон яратишдан иборат. Бундай адолат моҳиятида «тинчлик — осойишталик», «ободлик-тўклик», тенглик» тушунчалари ҳам яширин.

Бобомиз сабоғидан хулоса шуки, адолат ғояси ҳар бир инсонга раҳбардан тортиб оддий фуқарогача бирдек хос бўлганда, ҳар бир инсон бу ғоя тантанасини ҳар қадамда ва ҳамма вақт ҳис этиб тургандагина мамлакат тараққий этиши, мустақиллик ва озодлик учун қизғинлик билан курашмоғи, шу йўлда керак бўлса жонини ҳам фидо этмоғи, Ватан равнақига тўсиқ бўлаётган ҳар қандай иллатга қарши муросасиз бўлиши мумкин. Адолат барқарор жойда «Ватан» географик ҳудуд тушунчасидан маънавий тушунчага, ватанпарварлик эса мавҳум тушунчадан ватанда яшовчи ҳар бир инсоннинг бахту-саодатига хизмат қилувчи фаолиятига айланади. Айниқса, бир тузумдан иккинчи тузумга ўтаётган паллада адолатнинг жамиятда қандай ўрин тутиши кишилар онгини белгилашда жуда муҳим бўлади.

Учинчи сабоқ: тадбиркор бўлиш хусусидаги ўгитлар. Айтиш жоизки, биз назарда тутган «тадбиркор» тушунчаси бугун урф бўлган «бизнесмен» маъносида эмас. Биз нимани назарда тутганимизни, Соҳибқироннинг ушбу сўзларидан билиб оласиз: «Ишбилармон, мардлик ва шижоат соҳиби, азми қатъий, тадбиркор ва хушёр бир киши минг марта тадбирсиз лоқайд кишилардан яхшидир». Амир Темур назарида тадбиркор инсон кўпчилик бошига тушган муҳим ва мушкул ишларни уддабуронлик ва узоқни кўра билиш билан осонлаштиради, агар давлат ишларида жумбоқ учраса, ақлу-фаросатни ишлатиб уни ҳал қилади, бир тўғри тадбир қўллаб, муросаю мадора, хушмуомалалик билан одамларни бирлаштиради.

Мустабид тузум даврида ўлкамиз халқини иложи борича битта соҳага ихтисослаштириш, масалан, фақат пахтачилик билан машҳур қилиш, маънавият ва мафкура соҳасида эса битта партияни ҳукмрон бўлиши, миллионлаб одамларни ҳукмрон партия ғоясига кўркўрона ишонтиришга уриниш сиёсати юргизилади. Бу аслида халқларнинг ижодкорлик ва ташаббускорлик руҳини сўндиришга қаратилган сиёсат эди. Ҳар бир халқ тараққиёти учун зарур ихтисослашув жараёнига тўсқинлик қилган халқларни миллий онг ва тафаккурини тушовлаган, жаҳолат билан йўғрилган бундай сиёсат юргизган тузум энг аввало ўз илдизларига болта ураётганидан бехабар эди. Мустабид тузум ўз инқирозини ўзи тайёрлади. Донишманд боболардан бири айтганидек, «Қайси салтанатда зулму бедодлик олий даражасига етдими, унга завол ҳамроҳ бўлади».

Зўравонликда қурилган тузум инқирозга юз тутишини, истиқлол келишини донишманд боболаримиз олдиндан билишган.

Бугун боболаримиз башорат ва орзу қилган кунларда яшамоқдамиз. Кўнглимиз, онгу тафаккуримиз аждодларимизнинг маънавияти билан ёришган. Улуғ Соҳибқироннинг номи ёд, руҳи шод этилаётган кунларда бобомерос ишонч билан келажакка талпинамиз.

Хуршид ДАВРОН

Қизлар гўзал ҳаёси билан

«МТ»: воқеалар, хабарлар

ОТ КИШНАЙДИ ОҚШОМЛАР

«Биродарлар, машина деганлари темир! Жони йўқ! Жони йўқ темир одамга эл бўлмайди! Темирнинг юраги йўқ-да! От одамга эл бўлади. Боиси, отнинг жони бор, юраги бор-да!..»

Бундай ўтли, дилтортар мисраларни битган ёзувчи Тоғай Муроднинг она юрти Сурхонда, вилоят отчопари базасида от спорти бўйича болалар ва ўсмирлар мактаби очилди. Тўғри, ҳозирча кўп эмас, ўттиздан ортиқроқ ёш чавандоз машғулотларга қатнашишмоқда, холос. Аммо гап сонда эмас. Илло, Тарлон сингари сара отлар, яна Т. Мурод таъбирига қайтадиган бўлсак, «чавандоз ақл заковатидан... қалб кўридан бино бўлади».

«САҲРОЛАРДА ОЧАЖАКСАН КОН»

Эҳтимол, юртимизда саҳролар қолмагандир, уларнинг барчаси «қўриқ ер» сифатида аллақачон ўзлаштирилиб юборилгандир, аммо конлар бисёрлиги айни ҳақиқат. Буни кечаги якшанба куни ўз касб байрамларини нишонлаган геологларимиз яна бир бор қайд этиб ўтишди.

Шуниси эътиборга моликки, мамлакатимиз фойдали қазилма бойликларининг айрим турлари захираси, уларни қазиб чиқариш ва ҳаттоки қайта ишлаш бўйича жаҳонда салмоқли ўринни эгаллаб турибди. Бунинг устига толмас геологларимиз ўзлари топган кўплаб янги конлардан самарали фойдаланиш учун истиқболли лойиҳалар тайёрлашиб, бу соҳанинг етакчи вакиллари бўлган бир қанча хорижий фирмалар билан ўзаро фойдали ҳамкорлик шартномаларини ҳам имзоладилар.

ТАМОЙИЛ: ТАЛАБ ВА ТАКЛИФ

Зарур дори-дармон қидириб аптекама-аптека зир югуришлар, таниш-билишларни ишга солишлар ёхуд чайқов бозорига сарғайиб боришлар даври ортга қайтмас бўлиб ўтиб кетди, шекилли. Бугун қаёққа қараманг — дорихона; яна денг, истаган дорингизни зумда муҳайё қилишади, фақат пулига чидасангиз бас. Бу томонда радио-телевидение соат сайин дориларни реклама қилишдан чарчамайди.

Ишқилиб, мўллик бўлгани яхши-да. Демак, бу соҳада бозор иқтисодининг асосий хусусияти бўлган талаб ва таклиф тамойилига амал қилина бошланганга ўхшайди. Энди бемор ёинки харидор дори дармону хапдориларни «чертиб-чертиб», танлаб-танлаб ола бошлади, аввало уларни чиқарган мамлакат ва фирма билан қизиқа бошлади.

Шу жиҳатдан ўтган ҳафта пойтахтимиздаги «Ўзэкспомарказ»да «Соғлиқни сақлаш — 96» дори-дармонлар ва тиббий асбоблар халқаро кўргазма ўтказилганлиги айни муддао бўлди. Унда жаҳоннинг йигирмадан ошиқ мамлакатидан 130 дан ортиқ фирмалар вакиллари иштирок этишди.

Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш ва Ташқи иқтисодий алоқалар вазирликлари, «Тибмаҳсулот» бирлашмаси ва «Ай-Ти-И» компанияси ташкил этган ушбу кўргазмада республикамизда дори-дармонлар ва замонавий тиббий асбоблар етказиб бериш тўғрисида бир қанча шартнома ҳамда битимлар имзоланди.

БЕБАҲО НЕЪМАТ — ҲУРРИЯТ

Биз ота-боболаримиздан эшитган эдикки, собиқ шўро давлатининг тоталитар тузуми зулмидан Афғонистонга қочиб борганлар. Бунга диний қадриятлар, асрлар давомида амал қилиб келган расм-русумлар оёқ ости қилингани сабаб бўлган. Кўплаб ёзувчилар, олимлар, дин намояндалари Ўзбекистонда бегона тузум юритган адолатсиз сиёсат қурбони бўлдилар. Ўзбекистон тарихида шундай мудҳиш саҳифалар борлигини тарихий ҳақиқатлар очила бошлаганидан кейингина теран англай бошладик.

Мен жаҳон миқёсида бўлаётган воқеа-ҳодисаларга қизиқар эдим. Шунинг учун ҳам Қобул дорилфунунининг журналистика факултетига ўқишга кирдим. Бизнинг дорилфунунда жаҳон давлатлари тарихи, жумладан, собиқ Совет Иттифоқи тарихи ҳам атрофлича ўрганилар эди. Факултетни битиргандан кейин Қобул радиосида ишладим. Хизмат юзасидан Ғарб давлатларида, мустақил давлатларда бўлиб, эмин-эркин ривожланаётганликларининг гувоҳи бўлдим.

1978 йилда Афғонистонда Саур инқилоби ё бошқача қилиб айтганда, Саур фожиаси рўй берди. Ота-боболаримиздан биз Ўктабр инқилоби фожиаларини эшитган эдик. Ана шундай фожиаларни Саур тўнтариши оқибатида биз, афғон халқи ҳам бошдан кечирдик. Жуда кўп қадриятларимиз оёқости бўлгач, кўплаб кишиларимиз, фуқароларимиз Ғарб мамлакатларидан бошпана топдилар. Мен тақдиримдан миннатдорманки, Ўзбекистон мустақил бўлгач, она юртимга қайтиб келдим. Фарғона вилоятида яшаб келаётган амакиларим, аммаларимни кўриб жуда хурсанд бўлдим.

Ўзбекистон мустақил бўлганидан буён ўтган салкам беш йил мобайнида рўй бераётган ютуқлар, янгиланишлар гувоҳи бўлиб, кўзларим қувонч ёшлари билан тўлади. Ўзбекистоннинг Давлат байроғи бугунги кунда БМТда ҳилпираб турибди. Ўзбекистоннинг жаҳон миқёсида обрў-эътибори кундан-кунга ортиб бормоқда. Мамлакат халқининг ҳаёти ҳам юртбоши Ислом Каримовнинг раҳбарлиги, оқилона сиёсати натижасида тинчлик-эминликда кечмоқда. Ўзбекистон раҳбари таъкидлаганидек, ўзбек халқи яна кимгадир тобе бўлиши учун мустақил ва озод бўлмади. Балки бизнинг озодлигимиз келажаги буюк давлат қуришга мўлжалланган ҳақиқий умумхалқ мустақиллигидир. Халқаро миқёсда тан олинаётган тадбиркор зот таъкидлаганидек, бу диёрни келажаги порлоқлигига, буюклигига бизлар ҳам астойдил ишонамиз. Бу борада бизлар ҳам ўз ҳиссамизни қўшаверамиз.

Мустақил Ўзбекистоннинг байроғи замин узра мангу ҳилпирайверсин.

Кейинги пайтда Россия думасида йиғилганлар асоссиз даъволар билан чиқаётганлиги бевосита бизларни ҳам, жаҳондаги барча эрксевар халқларни ҳам ташвишга солмоқдадир. Россия коммунистларининг қайтадан собиқ Иттифоқни тиклашга уринишлари беҳуда уринишдир. Улар чучварани хом санамоқдалар. Жаҳон миқёсида совуқ уруш қайтадан авж олишига йўл қўйиб бўлмайди. Жаноб Зюгановнинг даъватига қўшиладиганларда ватанпарварлик ҳиссиёти йўқ. Мутафаккир шоиримиз айтганидай: Олтин қафас ичра гар қизил гул битса, булбулга тикондай ошён бўлмас. Яъни дунёда инсон эрки, инсон озодлигидан юксак ютуқ йўқ ва бўлмайди ҳам. Шунинг учун ҳам коммунист хаёлпарастларнинг ниятлари пуч. Бошқа нарса эмас.

Коммунистик тузум аралашиши оқибатида Афғонистонда 18 йилдан буён биродаркушлик уруши давом этиб келмоқда. Собиқ Совет Иттифоқи ўз вақтида ҳамма нарсани қуроллантирди. Бунинг оқибатида Афғонистонда 2 миллион киши қурбон бўлди, ватан вайронага айланди. Қанча кишилар сарсон-саргардон юрибдилар. Бу Афғонистон фожиаси собиқ коммунистик тузум қилган қонли ишларнинг бир мисоли холос.

Журналист сифатида айтмоқчиманки, собиқ Совет Иттифоқи барҳам топди ва бундан буён ғайриқонуний тузум тикланишига жаҳон аҳли ҳам тамомила қаршидирлар.

Доктор Файзулла АЙМОК,
афғон журналисти

ШАРҚОНА УЙҒУНЛИК

Қўҳна Шарқ халқлари маданияти ва санъати азал-азалдан бир-бирига яқин ва тушунарли бўлиб келган; улар баайни улкан чинор шохлари янглиғ бир бақувват илдизга бориб бирлашадилар.

4-6 апрел кунлари пойтахтимиздаги Киночилар уйида кўпчилик юртдошларимизда, мамлакатимиздаги хорижий элчихоналар вакилларида катта қизиқиш уйғотган яхши бир кўргазма бўлиб ўтди. Эрон Ислом Республикасининг республикамиздаги элчихонаси матбуот ва маданият бўлими ҳамда Ўзбекистон Кинематографчилар уюшмаси томонидан ташкил этилган ушбу кўргазмада Эрон наққошлик, китобат, ҳаттотлик, рангтасвир, мўъжаз тасвир санъатининг нодир намуналари, халқ ҳунармандларининг моҳирона ишланган маҳсулотлари намойиш этилди.

— Ўзбекистон ва Эрон муштарак тарихга эга, — дейди биз билан суҳбатда элчихонанинг матбуот ва маданият бўлими мудири жаноб Меҳроб Ражабий. — Таассуфки, кўп йиллар мобайнида орага қўйилган сунъий тўсиқлар оқибати ўлароқ халқларимиз бир-бирининг маданияти ва санъатидан ғофил ҳолда юришди. Мақсадимиз руҳан яқин халқларимизнинг бир-бирини янада теранроқ англашга кўмаклашиш. Ахир, меҳр — кўзда, деб бежиз айтишмайди-ку. Шу мақсадда таникли олимлар, мутахассислар иштирокида қизиқарли давра суҳбатлари ўтказдик.

Кўргазмада Эрон маданияти ва санъатининг деярли ўн асрлик тарихи ўз аксини топган. Унда тилла суви югуртирилиб, ғоят нафис ишланган табаррук Қуръони карим саҳифалари фотонусхаларидан тортиб, улуғ мусаввир Беҳзод қилқалами теккан «Шоҳнома» китобига қадар учратиш мумкин. Шунингдек, замонавий Эрон хаттотлик санъатининг йирик намоёндаси Саид Ҳасан Мирхонийнинг гўзал араб ҳарфларини мукаммал санъат даражасида қоғозга туширгани кишини ҳайратга солади.

Уста Оға Мирийнинг пайғамбарлар, авлиё-анбиёлар ҳаётига бағишланган туркум расмлари, Муҳаммад Али Завиёнинг мўъжаз рангтасвирлари ҳам томошабинларда катта қизиқиш уйғотди.

Кўргазма залининг ўзида Эроннинг бугунги ҳаёти, тарихи билан яқиндан танишишни истовчилар учун видеофильмлар намойиш этилиб турилди.

Кўргазмада айниқса китоб нашри санъати намуналари эътиборни жалб қилади. Умар Хайём рубоийлари, Ҳожи Кирмоний ғазалиёти, Боботоҳир Урённинг куллиётига ишланган нафис безаклар камалак ранглари янглиғ товланиб турибди.

Кўргазма ташкилотчиларининг нияти катта. Энди улар кўргазмани янада бойитган ҳолда республикамиз вилоятларида, биринчи навбатда эса Оролбўйи минтақасида намойиш этишмоқчи.

ГУЛЧЕҲРА

НАЖОТ — МУСТАҚИЛЛИКДА

Россия Давлат Думасининг Беловеж битимини бекор қилиш тўғрисидаги қарорини биз эски ақидапарастларнинг босинқириқ тушига ўхшатгимиз келади.

Бир қараганда, олис шимолда ўтириб тақдиримиз устидан ўқилган ҳукмни эшитиш биз учун янгилик эмас. Биз бир неча ўн йиллар давомида шундай яшадик. Биз учун қонунлар яратдилар, Қомуслар туздилар, қандай яшаш ва фикрлашни ўргатиб келдилар. Жигаримиз пестисид заҳридан зардобга тўлди, кўксимизга ханжар тираб юрагимиздаги эрк гавҳарини ёриб олдилар, кўзимизнинг ўтини олиб, бизни муте ва қарам авомга айлантирмоқчи бўлдилар. У йиллар хотираси — қуллик хотираси — қалбимиздаги қонталаш жароҳат. Россия Давлат Думасининг қарори ўша жароҳатга тегиб ўтди. Биз эндигина оғир қишдан баҳорга чиққан кишининг кайфиятига кира бошладик, атрофимиздаги кенгликни ҳис этаяпмиз, юрагимизда ҳам шу кенглик. Йиллар давомида юракка кўмилиб димиққан сўзларимиз озодликка чиқаяпти. Сохта шиорларга ишониб етмиш йил яшаб кўрдик. Қоғоздагина қолиб кетган «Миллатларнинг тенг ҳуқуқлигини» ҳам кўрдик. Она тилимизнинг давлат минбаридан мутлақо четлатиб ташланганлиги, меҳнаткаш халқимизга «боқимонда» деб тамға урилганида дилимиз абгор бўлгани эсимиздан чиққани йўқ. Юртимизнинг жондай фарзандлари қабрини топтаб, оёқости қилганлар ҳам собиқ коммунистлар экани элга аён-ку!

Биз уйқудан уйғонган халқмиз. Юрагимизда пўртана ураётган ҳурлик мавжларини эшита бошладик. Кўзимиз очилди. Буюк тарихимиздан онгимизга илоҳий нур тушди. Умид, Нажот ёнди дилимизда.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти биноси пештоқида ҳилпираётган байроғимиз берди бизга бу Умидни. Кунба-кун кўзимизга қувонч, кўнглимизга далда бўлиб очилаётган янги-янги конларимиз тақдирнинг бизга инояти эмасми? Агар биз Озодликка раво кўрилмаган кимсалар бўлсак, мустақилликнинг бешинчи йилидаёқ ўз машиналаримизни яратармидик.

Болаларимиз шу қисқа фурсатда жаҳоннинг «мана-ман» деган давлатларига бориб, бир умр эрк ичида яшаган тенгдошлари билан ҳадиксирамай, бемалол тиллаша олармиди?!

Биз Озодликка ҳуқуқли халқмиз.

Бизнинг ота-боболаримиз озод яшаган. Ҳеч қачон ҳеч кимдан ҳеч нарса қарз олмаган ўзига бек, тожу тахтига ярашиқли бўлганларнинг илдиздошларимиз.

Улар қўли, қалбидаги истеъдоди, салоҳияти билан Ғарбу Шарққа ҳайрату ҳавас бўлган буюк салтанат яратиб қолдирганлар. Бугун ҳам биз ўзимизга ишонамиз.

Дунёда яна бир ҳақиқат борки, ҳеч ким бировнинг уйида тартиб ўрната олмайди, етмасини етказа, битмасини битказа олмайди. Ҳар ким ўз бошидаги қорни ўзи курайди.

Шу маънода собиқ Шўро иттифоқи давлатларидаги бугунги муаммоларни ўша давлатнинг ўзи ечади.

Биз ҳам бир осмон остида, бир замин устида биз билан бирга яшаётган бирорта миллатни камситмаган ҳолда ўзимизни ҳам ҳеч кимдан кам ҳисобламаймиз. Бу — бир қадар қийин кунлар ўтади, биз ана шу қийин кунларни ҳам севамиз, қадрлаймиз, чунки у бизнинг озод кунларимиз. Дунёда аёлчалик озодликка ташна жон бормикан?! Чунки аёл қул бўлса бу руҳ фарзандига сингади, оиласи руҳиятига сингади. Она эса ўз боласига — бошини тик тутган боласи, бош паноҳига суяниб яшагиси келади. У шундан бахтиёр.

Биз ёркин фикрли, жасоратли Президентимиз Ислом Каримовнинг «Ортга қайтар кўприклар ёқиб юборилган», деган шиддатли хулосаларини ҳар кун ҳар лаҳза такрорлагимиз келади. Бу метин иродали юртбошимиз шижоатидан ҳар бир Ўзбекистон фуқароси куч-қувват олса арзийди деймиз.

Биз муҳтарам Президентимизнинг Россия президенти Б. Н. Елцинга йўллаган мактублари мазмунини тўла қўллаб-қувватлаймиз. Биз бугун ҳам, эрта ҳам, тирикликда қанча насибамиз бўлса, бу насибамизнинг барча-барча фурсатларида ўзимизни Озодлик лашкарлари деб ҳисоблаймиз. Қарамлик, қулликдан нафратланамиз. Россия Давлат Думасининг 15 мартдаги қарори озод мустақил Ўзбекистонга мутлақо дахли йўқ деб ҳисоблаймиз!!!

Қайтар кўприклар-ку
ёнгани ҳақ рост,
Ким ул зимистонни
соғинган зоғлар?
Ақлу тафаккурга
солиб гулдурос,
Истиқлол! Бонг
уринг ҳур қўнғироқлар!

Ойдин ҲОЖИЕВА,
Кутби НОСИРОВА,
Кутлибека РАҲИМБОЕВА,
Муҳтарама УЛУҒОВА,
Шарифа САЛИМОВА,
Фароғат КАМОЛ,
Ҳалима АҲМАД,
Саломат ВАФО,
Хосият БОБОМУРОДОВА

ОРҚАГА ҚАЙТМАС ДАМЛАР

Айни кунларда қайдаки тўрт одамнинг боши қовушса бас, гап ўз-ўзидан сиёсатга бориб тақалмоқда. Бу бежиз эмас, албатта. Амалпараст Россия коммунистлари собиқ СССРни тиклаш йўлида жон-жаҳдлари ила ҳаракат қила-қила, алал-оқибат Думада ўзларига мақбул тарзда қарор қабул қилишга эришдилар. Ўтган жума куни эса Москвада Белоруссия, Россия, Қозоғистон, Қирғизистон президентлари «чуқур интегратсия» борасидаги аҳдлашувга имзо чекдилар. Буларнинг бари, ўз-ўзидан аён, ҳар бир фуқародан ўз муносабатини билдиришни тақозо этади.

Биз шу хусусда турли касбдаги айрим мухлисларимиз билан бевосита мулоқотда бўлдик, баъзи бирлари билан эса сим орқали боғландик.

Муҳиддин ЎРОЗОВ,
Тошкент шаҳридаги 37-поликлиника шифокори:

— Тиббиёт аҳли орасида азалдан «Касални даволагандан кўра унинг олдини олган мақбул», деган гап юради. Дарҳақиқат, шундай. Мустабид тузум тарафдорлари бўлган коммунистларнинг ўқтин-ўқтин бош кўтариб туриши ҳам (ГКЧП воқеаларини, октябр тўполонларини эсланг) хасталикдай, талвасадай гап. Шундай экан, бунинг олдини олишнинг ягона чора-тадбири, фикримча, битта — мустақиллигимизни мустаҳкамлаш. Агар, таъбир жоиз бўлса, истиқлолимизни эркин парвоз қилаётган қушга менгзасак, унинг бир қаноти иқтисодий мустақиллик, иккинчиси эса маънавий. Маънавий мустақиллик эса барчамизнинг онг ва тафакуримиздаги, қалбимиздаги ўзгаришлар билан белгиланади. Яъни элим, юртим деб ёниб-куйиб яшаётган ватанпарвар миллатдошларимиз сафи қанчалик кенгайса, биз ўз ўтмишимизни холис баҳолаб, камчиликлардан тўғри хулоса чиқарган ҳолда, келажагимиз буюк бўлмоғи учун қанчалик жон куйдириб, фидокорона меҳнат қилсак — шунчалик маънавий жиҳатдан баркамол бўлиб, барча синовлардан шараф билан ўта оламиз.

Шу ўринда ҳурматли Президентимизнинг ЎзА мухбири билан қилган суҳбатидаги қуйидаги қимматли мулоҳазага эътиборингизни яна бир бор жалб этсам дегандим: «Боқимандаликка асосланган уринишлар, ўз муаммоларини бошқалар ҳамда уларнинг ресурслари ҳисобига ҳал қилишга умид боғлаш, мажозий қилиб айтганда, ёвғон шўрва ҳаммага баравар тортиладиган қуроқ дастурхон муҳайё этишга интилишлар биз учун мутлақо мақбул эмас».

Ҳолиёр ДОНИЁРОВ,
Сирдарё вилояти, Оқолтин тумани ҳокими ўринбосари:

— Ҳеч бир халқ алоҳида иҳоталанган ҳудудда ривожлана олмайди. Бугунги кундаги миграция жараёнлари, дунёнинг энг илғор технологиялари, фан-техника янгиликлари кириб келишидан мамлакатни ҳаттоки маҳобатли «хитой девори» ҳам қутқариб қололмайди.

Аммо, Президентимиз алоҳида таъкидлаб ўтганидек, «интеграция оқилона бўлмоғи лозим». «Улуғ оға»нинг қош-қовоғига қараб ўтирадиган замонлар эса аллақачон ортга қайтмас бўлиб ўтиб кетди.

«Мустақилликнинг нони ширин, меҳнати аччиқ бўлади», дея тез-тез такрорлаб турадиган ҳокимимиз, Ўзбекистон Олий Мажлиси депутати Абдураззоқ Қаюмов бошқараётган туманимизда бугунги кунда Италия билан қўшма корхонамиз ишлаб турибди, олис Мажористондан келган деҳқонлар арпа экишмоқда, далаларимизда АҚШ тракторлари ишламоқда, тез кунларда Хитой билан қўшма корхонамиз ишга тушади...

Демак, ишласа, чақирилмаган «ҳомий»ларнинг далдасини кутмасдан ҳам иқтисодни кўтарса бўлар экан. Истиқлол бизнинг қалбимизда мана шу ишончни, эътиқодни тирилтирди. Энди орқага йўл йўқ!

Г. МУРОДАЛИЕВА
ёзиб олди

ИСТИҚЛОЛ УЧУН

Ҳалқимиз истиқлолни қўлга киритгач, бамисоли қафасдан чиққан қушдек эркин нафас оладиган, эркин ҳатти-ҳаракат қиладиган бўлди. Мўъжиза рўй берди. Мамлакатимиз қаддини ростлади, жаҳонга чиқди. Ўзбекона урф-одатларимиз, расм-русумларимиз қайта тикланди. Диний ва миллий байрамларимизни бемалол нишонлайдиган бўлдик. Миллий ғурур ўсмоқда.

Мамлакатимиз иқтисодиёти кўтарилиш босқичига кирди. Булар, албатта юртимизнинг бойлиги, халқимизнинг сабр-тоқатли, босиқ, юксак маданияти-ю ўта меҳнаткашлигидандир. Эндиликда халқимиз ким учун ва нима учун меҳнат қилаётганини яхши билади. Шу боис шонли Ватанимизни яшнатиш учун бор имкониятларини ишга солмоқда.

Дарҳақиқат, бугунги кунга келиб мамлакатимиз газ, нефт каби халқ хўжалиги учун зарур воситалар билан ўзини ўзи таъминлай олади. Ғалла мустақиллигига ҳам тўла эришиш арафасида турибмиз. Бизнинг пахтага эса шоир айтганидек, «жаҳон мунтазир». Ўзаро «ур-йиқитлар» авж олган айрим ерлардан фарқли ўлароқ, мамлакатимизда осойишталик ҳукмрон. Тинч меҳнат, қурилишу ижодкорлик авжида. Шундай экан, келажакка комил ишонч билан қараш учун ҳамма асослар бор.

Мамлакатимизнинг жаҳон миқёсида бундай шитоб билан обрў-эътибор қозонаётганидан дўстларимиз қувонмоқдалар. Бироқ ғанимларнинг гоҳ ошкора, гоҳ хуфёна куйиб-ёнаётганлари ҳам ҳақиқат. Айниқса, собиқ СССР даврида эрк-ихтиёримизни қўлларида сақлаганларга алам қилмоқда. Улар яна ўша ўзларига мақбул ҳолатни тиклаш учун курашмоқдалар. Бир томонда ленинчилар коммунистик тузум ниқоби остида яна ҳокимиятни қўлга олиб, халқларни қуллик асоратига солишга уриниб турган бир пайтда Белоруссия, Қозоғистон, Қирғизистон, Россия президентлари «чуқур интегратсия» ҳақидаги битимга имзо чекдилар. Сиртдан қараганда бу гўё мамлакатларни бир-бири билан ўзаро яқинлаштиргандек. Бироқ унинг оқибати 20-йилларда тузилган собиқ ССР Иттифоқига ўхшаб қолмайди, деб ким кафолат бера олади? Ўшанда ҳам худди шундай бўлган эди. Дастлаб «тенг ҳуқуқли республикалар Иттифоқи» деб номланган бу кўзбўямачилик охири нима билан тугаганлиги ҳаммага беш қўлдек аён.

Ўзбекистонимиз ҳам гарчи оғизда тенглар ичра тенг деб юритилган бўлса ҳам, аслида инон-ихтиёридан айрилган эди. Буни исботлаш учун исталганча далиллар келтириш мумкин. Ҳақиқий ҳукмронлар ижтимоий-сиёсий ҳуқуқларимиз, иқтисодиётимиз жиловини ҳам қўлларига олиб, хоҳлаган мақомларига йўрғалатар эдилар. Чет элга чиқмоқчи бўлсак, минг чиғириқдан ўтказиб, хоҳласалар рухсат берардилар, хоҳламасалар йўқ. Миллий маросимлар, байрамларимизни ўтказиб балога қолардик. Иқтисодий соҳада ҳам қарам эдик. Ер ости ва ер усти бойликларимиз ҳам ўша ҳукмронлар қўлида эди. Яна уларнинг ноғораларига ўйнашга кимнинг хоҳиши бор? Биз учун миллий давлатимиздан юқори турадиган ҳар қандай «иттифоқ» у «Евроосиё» деб номланадими, «Федератсия» ёки «конфедератсия» деб номланадими, барибир ноқонунийдир ва халқимиз уларда қатнашмайди.

Ўзини ўзи бошқаришга кўзи етмайдиган, ўз кучига, ўз халқига ишонмайдиганларга нима ҳам дердик. Уларнинг ишини келажакда тарих баҳолайди.

Президентимизнинг Хоразм вилоятида сўзлаган нутқидан тўлқинланиб кетдим. Шундай халқпарвар, ватанпарвар юртбошимиз бор экан, ҳеч қачон халқимизнинг қадди букилмайди, энди ҳеч кимга қул бўлмайди, деб ишонч билдирдим. Халқимиз Ислом Каримовни юртбоши этиб сайлаб хато қилмаган экан. Ватанимиз тақдирини унга топшириб янглишмаган экан, деган хулосага келдим ва мустақиллигимизнинг ўтган йилларига бир назар ташладим.

Тан олиб айтайлик, халқимиз жипслашди, бир ёқадан бош чиқариб, истиқлолимизни мустаҳкамлашга қатъий киришди. Эркин, ҳуқуқий давлат қуриш сари шахдам одим ташлади.

Биз бундан кейин ҳам дунёдаги халқлар билан, жумладан, собиқ Совет Иттифоқидаги қардош халқлар билан дўстона алоқаларни мустаҳкамлашга, ўзаро тенг манфаатли иқтисодий интегратсияни кучайтиришга ҳамиша тайёрмиз. Жаҳонга чиқиш йўлларимизни кенгайтириш чораларини кўришимизни ҳаёт тақозо этмоқда. Бу йўлда жон фидо қилган аждодларимиз руҳи бизни қўллайди.

Мурод КАЛОНХОН

ОРҚАГА ҚАЙТАДИГАНЛАРДАН ЭМАСМИЗ!

Ҳурматли муҳаррир!

Бир қанча рўзномалар билан бир ёқадан бош чиқариб «МТ» ҳам миллий тикланишимиз учун долзарб сиёсий-иқтисодий муаммоларни ўз вақтида мунтазам ёритиб бораётгани кўплаб газетхонлар қатори мени ҳам руҳлантириб, хурсанд этади. Шу боис бўлиб турган воқеаларга ўз шахсий муносабатимни билдиргим келади.

Мустақилликка чиққан барча халқлар баробар рад этмоқдалар тоталитар тузум ва унинг мустабид давлатини: энди бундай хаёлпарастликлар беҳуда! Ҳар бир Мустақил давлат энди ўз йўлидан боради, ўз тақдирини ўзи қуради, бошқа йўл йўқ!

Русиядаги коммунист жаноблар «дўстлик», «интегратсия» деганда нимани назарда тутишлари энди кўпчиликка аён. Улар яна йўқотган майдонлари ва мансабларини «эгаллашни» истайдилар.

Биз ҳақиқий ҳамкорликни жуда баланд қадрлаймиз. Лекин улар «дўстлик» деганда нимани тушунишларини англатиш учун битта мисол келтирай.

Ёрдам шундай бўладими? — деб ҳалигача ўйланамиз. Коммунист жанобларни шундай ишларни, хумори тутаяпти-да!

Бироқ қафасдан қутулган ҳар қуш яна қайтиб қафасга кириб бўпти!

Бизда энди қанча ўзгаришлар бўлиб кетди: Бир неча ўн мамлакатнинг ваколатхоналари очилди. БМТга аъзомиз. Мустақиллик бахтига эришганмиз. Ким ўз давлатини бузиб, очилган улуғ имконини қўлдан бериб ўтирар экан? Худога шукурким, ҳурматли Президентимиз И. А. Каримов халққа чин йўлбошчи бўлиб, энг ҳалол, одил йўлдан бормоқда. Биз мустақил Ўзбекистонимизнинг ҳар бир бешикдаги чақалоғимиздан тортиб, то қариларимизгача мустақил Ватанимизни, Эркимизни кўзга суртиб, асраб, тобора камол топтириб, олға бораверамиз, орқага қайтадиганлардан эмасмиз!

Холиқназар ХОЛНИЁЗОВ

ДИЙДОРЛАШУВ

СЕВГИМ — ЎЗБЕКИСТОН

Тарих Ўзбекистонни худди эртакларда бўлгани каби бир неча йиллардир Қоф тоғининг ортига яширишга ҳаракат қилмасин, бу муаззам диёр кун сайин дунё сари кўпроқ очилиб бормоқда. У Осиёнинг ушбу давр илми, технологияси ва тажрибаларини ўзлаштирган ҳолда бу борада зўр жидду жаҳд билан ҳаракат қилаётган маданий марказ бўлишга интилмоқда.

Вақт келурки, бутун дунё бундай гўзал ўлкани кечроқ танимоқда бўлганлиги ёки илгари унга етарлича диққат кўзи билан боқмаганлиги учун таассуфланур.

Мозийга назар ташлайлик:

Маълумки, ўз даврининг академиги, Қори Ниёзийнинг 1955 йилда чиққан «Ўзбекистон маданияти тарихи» асарини ҳамда 1955-1956 йилларда босилган «Ўзбекистон ССР тарихи» номли китобни кўпчилик ўқиган.

Лекин бу манбаларда ҳам бошқа кўпчилик асарларда бўлгани каби, совет ҳокимияти мафкурасига мос тарзда ҳодисаларнинг асл моҳиятини бузиш, ўзгартириш ва ҳатто тан олмаслик йўлидан борилгани маълумдир.

Туркистон диёри барча туркий халқларнинг юраги мисолидадир. Қуллик ва мустамлака сиёсатини тақдир деб билган ва бунга кўникиб кетган мазлум халқларга Миллий Озодлик Ҳаракатини[1] намуна қилиб кўрсатган Мустафо Камол Отатурк, мустақил Туркистонга ишора қилиб: «Шарқдан чиқаётган қуёшга қаранг, Бугун тонгнинг оқаришини қандай кўраётган бўлсам, бутун Шарқ халқларини ҳам уйғонажакларини шундай тасаввур қиламан. Истиқлоли ва ҳурриятига эриша олган жуда кўп қардош халқлар бордир. Уларнинг қайтадан туғилиши, шубҳасизки, тараққиёт ва фароғат ичида яшаш йўли билан қарор топади. Бу халқлар бутун қийинчилик ва қаршиликларга қарамасдан албатта ғолиб чиқадилар, уларни кутган истиқболга эришадилар», деган эди.

Ўзбекистоннинг мустақиллиги, ҳар биримизга тақдим этилган ноёб инъомдир. Бунинг аксини тасаввур қилиб бўлмайди: Туркийлар дунёси ҳеч қачон қуллик занжирида яшаши мумкин эмас.

Туркиянинг Москвадаги собиқ элчиси Сайфуллоҳ Эсиннинг рафиқаси Эмол Эсиннинг бу ўлкаларга қилган 15 кунлик сафари давомидаги кузатиш ва таассуротлари 1955 йилда «Туркистон саёҳатномаси» номи билан нашр қилинган эди.

Муаллиф Регистон ва Улуғбек мадрасасини томоша қилар экан, онасининг бир романидаги бош қаҳрамон Ойдемирни эслаганини қайд этади. Ўша роман қаҳрамони Ойдемир бир қанча вақт Улуғбек мадрасасида яшаб, сўнгра Регистонда кўз юмган эди.

Рус олими В. Бартолд «Инжил»да тилга олинган «жаннат» деганда аслида Туркистондаги Мурғоб ҳавзаси назарда тутилган бўлса керак деб тахмин қилган эди.

Бошқа рус олими, инсониятнинг илк маданият ўчоғи Туркистонда қурилганлигини тасдиқловчи жуда кўп далилларга мурожаат этади.

Туркистон тили Ўрхун-Энасой обидаларида, «Девону луғотит-турк», «Қутадғу билиг» каби ҳозиргача қимматини йўқотмаган асарларда мукаммал акс этмоқда. Алишер Навоийнинг тили ҳеч қачон бошқа бир тил таъсирида ундан орқада қолиб кетмаслиги керак. Чунки у доим тараққиёт этувчи жонли тилдир. Шу маънода кези келганда, Исмоил Гаспиралининг сайъ-ҳаракатларини эслатиб ўтиш жоиздир.

Бартолд, Мушкетов, Федченко каби олимлар Туркистон миллий борлиғи мелодий сана бошларидагина бунёд этилганлигини гапирганлар. Лекин Ўрхун обидалари тилининг нозиклигига диққат қилинса, бугунги Туркистон миллий борлиғининг милодий сана бошида эмас, ундан бир неча минг йил олдин маълум тизим ҳолида шаклланганлигининг шоҳиди бўласиз.

Эмол Эсиннинг таъкидлашича, қадимги эртаклар, қўшиқлар ҳозиргача бу халқларнинг ижодидан ўчиб кетмаган. Лекин яқин ўтмишда уларнинг бир қисми коммунизм мафкураси манфаатларига мослаштирилган, диний унсурлар таъқиқланган, сосиал синфлар орасида айирмалар вужудга келтирилган, охир-оқибат ҳамма нарсани қориштириб юбориш мўлжалланган эди.

Машҳур олим Ҳерман Вамбери, Бухорони «ислом минтақасининг Рими» деб ёзган эди. Бу ҳақиқатни кашф этган Вамбери қанчалар бахтиёр инсон!

Туркистон деганда, кўз ўнгимизга дарҳол Аҳмад Яссавий келади. Осиёнинг Юнус Эмроси, кўнгиллар дўсти, севги меъмори...

Ўтмиш ибратга тўла... Янги кун эса ўтмишдан чиқади ва турли таҳдидлардан қўрқмай нурли келажак сари боради.

Шундай улуғ ва интиҳосиз маданий-маънавий меросга ворис бўлган ўзбеклар ва Ўзбекистон яна кимгадир қарам бўлсинми? Яна кимларнингдир хоҳиш-иродаси, ҳукм-фармойишига тобе бўлиб ўтирсинми? Бу ҳеч ақлга тўғри келадими? Эндиликда бўйинтуруқ иладиган замонлар қайтмас бўлиб ўтиб кетади. Биз Президент Ислом Каримов жанобларининг жаҳон билан ҳамкорлик ҳақидаги беш буюк принсипини маъқуллаймиз. Ишонаманки, бу сиёсатни бутун дунё қўллаб-қувватлайди.

Ҳусайн ЖАЙЛОН,
Низомий номидаги Давлат педагогика институти ўқитувчиси, Туркия фуқароси

Изоҳ:

1 —***Туркиядаги ушбу асрнинг 20-йилларида бўлиб ўтган миллий Озодлик Ҳаракати назарда тутилмоқда.***

Қадрим булоқлари

ҚОДИРИЙ БОҒИ СИР-СИНОАТЛАРИ

1928 йилда комфирқанинг «За партию» журналида М. Шевардиннинг «Ўтган кунлар» ҳақидаги тақризи босилди. Унда: «Мафкуран Қодирий романи — илк ўзбек романи — бизники эмас» — дея имонсизлик билан хулоса чиқарилди. Бу каттаю кичик шўрочилар, фирқа мафкурасига алоқадор кишилар қулоғига қўрғошиндай жойлашди. «Бизники эмас» деган коммунистик ҳукм Қодирийнинг ўзга асарларига, унинг ўзига ҳам қўлланила бошланди. «Бизники эмас!» Бу коммунистик ҳукм XX аср ўзбек санъати ва адабиётининг шўрига айланди.

Йиллар ўтди. Қиличдан қон томган неча-неча ҳукмдорлар йўқ бўлди. Аммо «бизники эмас» дейилган шайтоний ҳукм-хулоса сотсиализм, фирқа фуқаролари, ҳукумат қонунлари таркибида яшаб қолаверди. Ўнлаб тадқиқотчилар Абдулла Қодирий асарларини холис ният билан таҳлил-талқин қилишга киришдилар. Лекин уларнинг деярли ҳаммалари қайсидир ўринда, қандайдир йўллар билан «бизники эмас»га яқинроқ фикрни ўз хоҳиш-истакларига зид ҳолда қистириб, сингдириб кетишга мажбур бўлдилар. Шўро мустабид тузуми тугади. Комфирқанинг адабиёт соҳасидаги сиёсати, сотсреализм методи ҳам барҳам топди.

XXI аср бўсағасида санъаткор Абдулла Қодирийнинг иккинчи умри бошланяпти. Бу умр хайрли, файзли бўлишини орзу қиламиз. Йилнинг қандай келиши кўкламдан билинади деган гап бор. Санъаткор Абдулла Қодирий ҳаёти ва ижоди ҳақида М. Қўшжоновнинг «Ўзбекнинг ўзлиги», У. Норматовнинг «Қодирий боғи» асарлари яратилдики, уларни янгича руҳдаги холис, нафис тадқиқотларнинг бойчечаги, дейиш мумкин.

Умарали Норматов ўз тадқиқотини пурмаъно ном билан атади — «Қодирий боғи» (Тошкент, «Ёзувчи», 1995).

Ростданам, Абдулла Қодирий боғбон боласи эди: ўзи ҳам жаннатдай боғ яратди. Аммо замона зайли билан у яратган боққа бойўғли қўнди — дов-дарахтлар қуриди, экинзору гулзорлар макруҳ ҳайвонлар томонидан поймол қилинди.

Ёзувчи боғидаги энг адл, ям-яшил, серҳосил дарахт бир бадкирдор томонидан заққум дейилди, заҳарлашидан, ўлат юқтиришидан огоҳлантирилди. Шўро ҳукумати, коммунистик мафкура бу «хавфли дарахт» — боғдан халқни ҳимоя қилишни ўз зиммасига олди. Турфа хил жарчилар: «А. Қодирий, боғи гўзал, нафис, тароватли, аммо, огоҳ бўлинг, у заҳарланган, хавфли», — деб турищдан ўзларини тия олмадилар. Санъат асари, бадиий олам мангулик йўлидан собитқадамла илгарилаётган карвон, мисоли. Итлар ҳураверади, карвон ўтаверади. Шу қонуниятни аллақачон кашф этганлар. Фалсафа — нафосатшуносликда онтология номли таълимот бор. У бадиий асар, тирик мавжудот сингари ўсиб-ўзгариб, яшаб, курашиб бориш қобилиятига эгалигини илмий тасдиқлайди. Биз бадиий асар, санъаткор яратган бадиий олам адабий баҳслар, илмий-назарий тортишувлар сабабчиси бўлганлигини кўрсатувчи кўплаб мисоларни келтира оламиз. Аммо, афсуски, ҳануз адабиётшунослик фанимизда, адабий-танқидий фаолиятимизда онтология деган атамани учратмаймиз. Шўро ҳукмронлиги даврида бизда Қодирийни бошқача талқин қилдилар. Капиталистик дунёда бошқача шарҳладилар. Ҳозир янги ўзбек адабиётшунослиги ва танқидчилиги А. Қодирий оламига янги ракурсдан ёндошяптики, бу ҳам онтология таълимотининг кўринишидир.

Бадиий оламни холис баҳолашнинг асосий шарти шуки, уни тўлиқ, бир бутун ҳолда олмоқ лозим. Ўзбек шўро адабиётшунослигида А. Қодирий ижоди бўлиб-бўлиб — ёзувчи романлари; ёзувчи қиссаси; ёзувчи публитсистикаси; образлари, асарлари тили; ижодининг эволютсияси; А. Қодирий ижодий методи тарзида ўрганилди. У. Норматов А. Қодирийнинг илк асаридан сўнгги асаригача қамраб олган. А. Қодирий ижоди ҳақида ўзбек адабиётшунослари ўнлаб китоблар, юзлаб мақолалар ёзганлар. «Қодирий боғи»нинг муаллифи бу асарларни синчиклаб ўрганган, ўзига ёққан мақолалардаги фикрларни давом эттирган, айрим қарашларга салбий муносабатини билдирган. У. Норматов ўрни-ўрни билан А. Қодирий асарларини рус, жаҳон адабиёти намуналари билан солиштиради. Аммо бу йўналишни у чуқурлаштирмайди. Фикримизча, А. Қодирийни жаҳон адабиётига теран сингдириш учун қиёсий, типологик талқинни кучайтириш зарур. Жаҳон адабиёти билан чуқур таниша бошлашимиз билан адабиётшунослигимиздаги қиёсий, типологик, функсионал талқинлар жонлана боради. У. Норматов асарида А. Қодирий эстетикасига бағишланган махсус боб бор. Санъаткор ижодининг илдиз масаласини қўя билиш — тадқиқотчи шижоатидир. Адиб эстетикаси реализм масаласидан, ҳақиқатга садоқатдан, холис тасвирдан, тарих ҳақиқатидан келтириб чиқарилади. Тадқиқотчи адиб эстетикасини унинг мақолаларидан, адабий баҳсларидан, асарларидаги, холис, самимийликдан излайди. У ўз қарашларини исботлаш учун бир гуруҳ танқидчилар билан баҳслашади, бир гуруҳ тадқиқотчилар ишларида олға сурилган фикрларга қўшилади. Хуллас, адиб эстетикаси ҳақидаги боб, романлар, қисса таҳлилига бағишланган қисмлар сингари, китобхонни бефарқ қолдирмайди. Лекин мен бир нарсага қаттиқ ишонаманки, А. Қодирий эстетикаси ҳақида XXI асрда кўп, ҳар хил, назарий-фалсафий, теран мулоҳазалар айтилади. Адабий метод ҳақида адабиётшунослик кўп янгиликлар яратди. Сотсреализм ҳақидаги назарий қарашлар қумга қурилган қасрдай қулади. Аммо реализм методи, ҳаётни ҳаққоний акс эттириш ҳақида файласуфлар, нафосатшунослар, адабиётшунослар кўп нодир қарашларни илгари сурдилар. Реализм ҳақида бундан кейин ҳам кўп тадқиқотлар яратилади. Лекин метод ҳақидаги фикрларни ифодалаш тарзи, шакли ўзгаради. Адабиётшунослик, танқидчилик асарларида бадиий талқин, илмий ёндашув йўллари кўпаяди. Биз талқин, таҳлил йўсинларини топганимиз, қўллаганимиз сайин реализм ҳақидаги қарашларимиз кенгаяверади. Бадиий асарнинг ғояси бошдаги қалпоқ, бўйиндаги бўйинбоқ сингари кўзга ташланиб туриши мумкин эмас. У бадиий образ, топилма, воситалар заминида акс этмоғи керак деймиз. Худди шунингдек, бадиий асардаги реализмни кўр-кўрона излайверишимиз, ана ҳақиқат, ана холислик деяверишимиз шарт эмас. Асарни муаммолар қўйиб, турли ракурслардан гўзал, мантиқли таҳлил қилсак, реализм соф олтин, булоқ сувидай юзага чиқаверади. Марксча-ленинча таълимот, дунёқарашни тарғиб қилувчилар санъат назариясига салбий таъсир ўтказдилар. XX асрда реализм, айниқса, сотсреализм мафкура, сиёсат, ижтимоий буюртма ўлчови, газчўпига айланиб қолди. Адабиётшунос ёхуд танқидчи шу газчўпдан чапдастлик билан фойдаланувчи кимсага айланди. XX асрда метод газчўпининг шакли ўзгарди, моҳият деярли ўзгармади. Вулгар сотсиологизмнинг газчўпи йўнилмаган, тиконли уртўқмоқ эди, мисоли. Сотсреализм методи газчўпнинг шакл-шамойилини ўзгартирди, моҳият аввалгисидан ҳам бадтар бўлди. Сотсреализм газчўпи санъаткор эркини йўққа чиқараёзди, санъаткорни комфирқа мафкурасининг дастёрига айлантирди. Бадиий асарнинг сотсреализмга қай даражада тааллуқлигини белгилаган мутахассис партиявийлик, сотсиалистик мазмун, марксча дунёқараш масалаларигагина асосий диққатини йўналтирди. Асримизнинг 70-йилларида Абдулла Қодирий ижодини ўрганиш асосан унинг ижодий атрофида давом этди. Бир гуруҳ адабиётшунослар улуғ санъаткор асарларини реализм (танқидий реализм) газчўпи билан ўлчаган бўлсалар, иккинчи гуруҳ олимлар сотсреализм газчўпи А. Қодирий ижодини ўлчашда мос келишини исботлашга киришдилар. Афсуски, ҳамон адабиётшунос, танқидчиларимиз қўлидан метод газчўпи тушгани йўқ. «Қодирий боғи»нинг муаллифи ҳам асосан реализм ва унинг хусусиятлари қай даражада акс этганига кўра А. Қодирий меросини баҳолайди, эстетик принсипларини намоён этмоқчи бўлади. Мен бадиий ижодда метод масаласига зинҳор қарши эмасман. Лекин талқин, таҳлилда фақат «метод, метод» дейилаверишга қўшилмайман. Ҳақиқий санъаткор асар ёзаётганида метод устида бош қотириб ўтирмайди: у қалбини, борлиғини ифодалайди.

Абдулла Қодирий асарларини оҳанг, уйғунлик нуқтаи назаридан ёритиш, унда сўзларнинг сеҳрли, жозибали «ҳаёти, ҳаракати»ни кузатиш пайти яқинлашяпти. Ҳар қандай боғнинг таровати, хушбўй иси, мусаффо ҳавоси, оқаётган сувнинг шилдираши, қушларнинг турфа хил сайраши, дов-дарахтнинг ўзига хос файзи, гўзаллиги кишини ром этади. Бошқача айтганда, боғнинг тирик мавжудот сифатида яшаётганилигини, бошқа боғлардан фарқланувчи бетакрор томонларини кўра олсакгина, унинг боғлар ичра қадр-қимматини топган бўламиз.

Шўро адабиётшунослари метод ҳақида ёзадиларми, характер ҳақида тадқиқот яратадиларми, масаланинг ижтимоий томонига урғуни кучайтирдилар. Ваҳоланки, бадиий метод, характер муаммолари бетакрор, ўзига хос инсон масаласини ёритишни тақозо қилади. Инсоннинг ўзлиги, бетакрор оламлиги теран талқин қилинса, сотсреализм методи «ишлашдан тўхтарди», унинг сунъийлиги билиниб қоларди. Ҳозир адабиётшунослар сотсреализм ўрнига реализм терминини қўллаяптилар. Лекин реализм ижтимоийликни қандай эъзозласа, бетакрор, ўзига хос инсонни шунча юксак кўтаришига аҳамият бермаяптилар. Фикримизча, «Ўтган кунлар»даги ижтимоий масалаларни характерларни талқин қилиш орқали ёритиш мумкин. Романдаги ижтимоий масалаларни ўз ҳолича, характерлар талқинидан келиб чиқмасдан ўрганиш мумкин эмас.

Бадиий асардаги характер, тип ҳақида гап бошладикми, яна бир масалага эътибор берайлик. Бадиий асардаги ҳикоячи муаллифнинг ўзими? «Ўтган кунлар», «Меҳробдан-чаён»да ҳикоячи-муаллиф образи бор. Лекин уни зинҳор ўз дунёси, санъаткорлик олами, шахсий дард-армонлари бор Абдулла Қодирий билан алмаштириш керак эмас. Тўғри, романда Раъно портретини чизиш, яна баъзи масалаларда Абдулла Қодирий кўринади. Лекин романлардаги муаллиф-ҳикоячи билан Абдулла Қодирийни аралаштириш зинҳор мумкин эмас. Ҳар икки романда ёзувчининг ўз дард-армонлари, муносабатлари акс этган. Лекин уларни роман сатрлари орасидан, сўзларга юклатилган маънолар қатламидан топиш мумкин. «Қодирий боғи»да муаллиф образи билан асл А. Қодирий фарқ қилинмайди. Мана шу ҳол жуда кўп англашилмовчиликларни келтириб чиқарган. Муаллиф образи ва асл муаллиф — бадиий талқин муаммоларидан биридир.

«Қодирий боғи» тадқиқотида, хусусан «Адиб қисмати» бобида Абдулла Қодирийнинг ижтимоий-сиёсий позитсияси тасвирида изчиллик, қатъий бир йўналиш сезилмайди. Маълумки, Абдулла Қодирий Октябр тўнтариши рўй берганда 23 ёшдаги оқ-қорани обдон ажратиб олган, характери шаклланган, жадидчилик ҳаракатига онгли равишда қўшилган, миллат равнақи йўлидаги тўсиқларга қарши курашишга тайёр, иймон-эътиқоди мустаҳкам инсон эди. Қолаверса, Абдулла Қодирий, жамики ақлли-хушли, фикрлайдиган туркистонлилар қатори, комиссар-коммунистларнинг олиб бораётган ўйин-сиёсатларини кўриб билиб турди. Абдулла Қодирий босиқ, сабр-қаноатли, узоқни кўриб иш тутадиган инсон эди. Лўнда қилиб айтганда, Абдулла Қодирий ҳайрату ҳаяжонга берилиб кетаверадиган, бугун айтган гапию қилган ишидан эртага тониб кўя қоладиган бурдсиз одам эмас эди. Умарали Норматов Абдулла Қодирий мақолаларидан мисоллар келтириб, ёзувчининг Октябр инқилобига садоқатини, болшевикларга хайрихоҳлигини исботлайди. Бир мақоласида Абдулла Қодирий: «Мени бойлар, эшонлар кўролмас эдилар, чунки мен уларни ишчи тилидан чиққан ва сирларини очқувчи душманлари эдим...» (29-бет) деган экан. «Қодирий боғи»да А. Қодирийнинг 1926 йилдаги қамоққа олинганидан кейинги суддаги сўзи келтирилади. Чиндан ҳам, ёзувчи Маркс-Лениннинг ҳароратли шогирди эканлигини, Лениндан руҳ олиб, Марксдан илҳомланганлигини айтади. Лекин унинг бу гапларини «виждон, имон, эътиқод иқрорномаси» (30-бет) деб қараш тўғри бўлармикан? Ёзувчининг «Суддаги нутқи»даги гапларни «мустаҳкам имон-эътиқод, катта ақл-заковат, зўр мантиқ, таҳлилий-илмий мушоҳада, ўта ҳаққўйлик, мардона бир шижоат» (38-бет) дейишга мен қўшила олмайман. А. Қодирий ноҳақ қамалганлигини, янги тузум миллат ҳақиқатини оёқости қилаётганини кўра-била туриб, шу тузумга, унинг раҳбарларига, ғоявий устунларига ҳамд-сано айтиши мантиқданми? Абдулла Қодирий «Таржимаи ҳол»ида: «Кейинги кунларда нодонлигим ўзимга қаттиқ ҳис этила бошлаб, бу ҳол билан узоққа кета олмасимни сездим. Ва 1924 йилда хизматимдан жавоб олиб Масковга ўқишга кетдим. Мақсадим, уч-тўрт йил илмий муассасаларда бўлинмак эди...» деб ёзади. Бу гапларни У. Норматов «...ўзига нисбатан ниҳоятда талабчан, билимга, маърифатга чанқоқ одамнинг дил сўзлари, орзу ниятлари» (46-бет) деб талқин қилади. Ваҳоланки, 1923-24 йилларда ҳар хил баҳонаи сабаблар билан Мунавварқори қамоққа олинади, Чўлпон, Фитрат, Мағжон Жумабой ўз юртидан четга чиқарилади. Аҳмад Заки Валидий хорижга кетади. Бошқача айтганда, Шўро ҳукумати, коммунистик мафкура 1923-24 йилларда эски зиёлилар-миллат таянчларига қарши оғир юриш бошлаган эди.

Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Мунавварқори, Мағжон Жумабой сингарилар 13-14 йил давомида, 1937 йилда қамоққа олингунларича пичоқсиз сўйилдилар, маънавий-руҳий қийноққа гирифтор қилиндилар. Ваҳоланки, Шўро ҳукумати, коммунистик мафкура ижодкорларга ғамхўрлик қилаётганини, уларни ҳамиша рағбатлантираётганлигини пеш қилиб турди, жадид ёзувчиларни советни тан олдиришга уринди. Бошнинг ёриғи эса бўрк ичида қолаверди. Таъқиб қилинаётганлар оғзилари тўла қонни душманлари олдида тупурмадилар.

Сезиб турибман, «Абдулла Қодирий ўз мақолаларида ёлғон гапларни ёзганми, унинг табиатига мунофиқлик ёт эди», деган таъна-дашномлар айтилади. Абдулла Қодирий ўта покиза, виждонли инсон, санъаткор эди. Аммо замон, тузум унга вафо қилмади. Халқда муросаи мадора, «замон сенга боқмаса, сен замонга боқ» деган нақл бор. Абдулла Қодирий қалбини, покиза эътиқодини унинг асарлари тўқимасидан, ҳужайраларидан изламоқ жоиздир.

«Қодирий боғи»да «Ўтган кунлар», «Обид кетмон» қиссалари кенг, ишонарли таҳлил қилинган. Айниқса, «Обид кетмон» муносабати билан М. Шолохов, А. Платонов асарларидаги масала-моҳиятнинг тилга олиниши ўринлидир. Йўл-йўлакай айтиб ўтмоқчиман, негадир У. Норматов «Обид кетмон»ни роман дейдилар. А. Қодирий фарзандларини 4 та деб, бешинчи фарзанди — Анисани унутиб қолдирадилар.

«Қодирий боғи»нинг хотимаси сифатида У. Норматовнинг 5-6 йил муқаддам ёзилган «Фиғон» мақоласи берилган. Жиддий, асосли асарга монанд хулоса ясалиши жоиз эди. «Фиғон» нега муносиб хулоса эмас? Биринчидан, «Фиғон» Ҳабибулла Қодирийнинг «Қодирийнинг сўнгги кунлари» хотира-қиссасига ўз даврида ёзилган тақриз. Ҳабибулла Қодирий — ота ўғил, А. Қодирий шаъни учун курашган фидойи инсон. Унинг «Отам ҳақида» асари А. Қодирий ҳасби ҳолини, асарларининг яратилиши тарихини билишда қимматли манба. «Қодирийнинг сўнгги кунлари» — Ҳабибулла Қодирийнинг ота ҳасби ҳолини ўрганиш йўлидаги босқичлардан бири — хотира қиссаси. Умарали Норматов қиссага ҳадан зиёда баҳо беради. Муҳими, ёзувчининг ҳис-ҳаяжони мунаққидни жўштириб, ҳайратлантириб юборади. Мана шу туйғу натижасида тақризчи «Ойбек, Ҳамид Олимжон, Ғ. Ғулом, А. Қаҳҳор, Уйғун, Яшин, Ойдин каби адибларнинг улуғ сиймо Қодирийга нисбатан тутган позитсияси»дан (208-бет) тутоқиб кетади. У Ҳ. Қодирий қиссаси ҳақида «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилган «Холис ва ҳаққоний» (1989 йил, 11 август) мақоласига, бизнинг шу газетада босилган «Ҳужжат ва бадиийлик» (1989 йил, 1 декабр) мақоламизга муносабатини билдиради. Бу муносабатда ўзга, афсус, фикрини уқишга интилиш йўқ. Мунақид ҳис-ҳаяжонга берилиб Ойбек, А. Қаҳҳор, Ғ. Ғулом сингариларни танқид қилиб қўяди-да, сўнг андавалашга киришади. Мана, тақриздан мисолар: «Ҳ. Қодирий бугун ҳаёт бўлганида мен қиссага баъзи тўлдиришлар киритишни, жумладан, Ойбек билан А. Қаҳҳорнинг бир вақтлар йўл қўйган хатоларини тузатиш, қилган гуноҳларини ювиш йўлидаги жасоратларини айтиб ўтишни алоҳида таъкидлашни маслаҳат берган бўлардим» (216-бет). У. Норматов Ҳ. Қодирий қиссасидаги танқидий мулоҳазаларни (Ойбек, Ғ. Ғулом, А. Қаҳҳор ҳақидаги фикрларни — А. Р.) «асарнинг жанр хусусиятлари, муаллифнинг аҳвол-руҳияти» билан оқламоқчи бўлади. «Ҳ. Қодирий ҳам, улуғ адиб Абдулла Қодирий ҳам тирик инсонлар; уларни ҳам инсоний ожизликларидан бутунлай ҳоли идеал шахс деб айта олмаймиз» (214-бет).

Биз ўша мустабид тузум даврида ижод қилган Ғ. Ғулом, Ойбек, Ҳ. Олимжон сингари адибларни янгича тушуниш, тузум ва унинг даҳшатли мафкурасини ҳисобга олган ҳолда тушуниш ва талқин қилиш тарафдоримиз. Бунда чала-ярим мулоҳазалар, ҳис-ҳаяжонга берилиб қоралаш ўринсиз. Илмий жиҳатдан ҳам ўзини оқламайди.

Абдуғафур РАСУЛОВ

МИНГ АСКАР САНЪАТИ

Аскари бақувват мамлакат бой бўлади.

Амир ТЕМУР

Бир аскар санъатин билган азамат,
Бир душманга тенг келар ёлғиз.
Юз аскар санъатин билган азамат,
Юз душманга тенг келар ёлғиз.
Минг аскар санъатин билган азамат,
Минг душманга тенг келар ёлғиз.
Гўдакликдан машқ қилиш керак,
Йиллар бўйи интилиш керак,
Бир душманга тенг келиш керак,
Юз душманга тенг келиш:
Минг душманга тенг...
Темурбек бобо, эй жаҳонгир бобо,
Бу бир садо эди сабоғингиздан.
«Қайда эди бизга ундан акс-садо?!» —
Юраклар титради сўроғимиздан —
«Шамол қилич» қани — қўлда ўйнаган,
Ёғийни хазондек супурган, кескир.
«Темур тирсак» қани — мардлар ўйлаган?
Қани «Товус тонги»? Нега бунча сир?
Душман кучли бўлган, устакор бўлган,
Демак, сиздан кейин, сизлардан кейин.
Ҳарбийдан совутиш йўлларин билган,
ва буткул совутган, вақт ўтган сайин.
Ва буткул йўқотган бу санъатларни,
Балким йўқотмаган, ўзлари олган,
Ўзлаштириб олиб балки барини,
Бизга қарши ишга ҳам солган?!..»
Темурбек бобо, эй жаҳонгир бобо,
Биз қайтадан топдик сабоғингизни.
Келди ул садодан, мана, акс-садо,
Энди акс-садолар қўллайди бизни.
Майда ташвишларни пушмонда доғлаб,
Энди олдинларга боқурмиз тикка.
Белни қамишданмас, «Қиличдан боғлаб»,
Хизмат қилажакмиз мустақилликка.

ОТА-БОЛА СУҲБАТИ

— Она қизим, бу қаср қолдиқлари
Топилмаган қумлар остидан,
Балки қумлар топилган
Устидан бу қаср харобаларин.
Занжирсарой ҳам
Ёндирилган ҳасад ўтида,
Душманлар томонидан.
— Айтгандингиз, ўқиганман ҳам,
Кўрнамак Тўхтамиш ёндирган уни.
Бизга харобалар қолган мозийдан.
— Харобалар эмас, дада, пойдеворлар, денг,
Қуриш мумкин пойдеворлар устига сарой,
Яна Занжирсарой сингари гўзал.
Қаранг, пойдеворлар ўсаётгандай,
Бўйи менинг бўйимдан баланд.
— Майли, сенинг тасаввуринг бу.
— Бунда Амир Темур бобонинг
Қутлуғ излари бор
Ва уларнинг турмуш ўртоғи,
Буюк мураббияси темурийларнинг,
Оқила аёл —
Бибихоним топган таваллуд,
Ва бу қаср қурилгач бир кун,
Туғилади яна қанча бибихонимлар,
Яна қанча темурийлар олар тарбия
Қўлларида уларнинг, дада.
— Лекин ёндирилган шундай зўр қаср.
— Қақнус қуш мисол,
Ўз кулидан ўзи, мана, кўтарибди бош.
— Темурбек бобомизнинг
Ватанда йўқ пайтини пойлаб —
Ёқиб кетишган уни.
Қувиб бориб душман ортидан шитоб,
Музлаган Волгадан ўтиб, ўт қўйиб —
Кулин кўкка совуриб қайтган душманнинг
Ўша машҳур Олтин Ўрдасин.
Интиқомин олган Занжирсаройнинг
Буюк бобомиз.
— Мўъмин-мусулмонликда, дада,
Ўч олиш йўқ-ку?!
— Тўғри, лекин Ватан учун бор,
Уни севмак иймондан, ахир.
— Дада, мен ҳам ўсиб-улғайсам,
Мен туғилган макон учун ҳам
Душманлардан ўч оладиган
Темурлар чиқармикан?
— Аввало, ёнмасин маконинг, қизим,
Мабодо ёндирилса,
Қасдин оладиган авлодлар чиқар,
Ботирлар чиқар.
Мустақиллик қучоғида улғайган авлод
Ватанининг қасдини олмасдан қўймас.
— Дада, Занжирсарой ёнган чоғида
Ҳалок бўлган қанчалаб одам...
— Ҳа, дарвоқе, ўлтир, Нодира,
Она қизим, ўлтир, гап билан бўлиб,
Хаёлимдан кўтарилибди,
Бунда ўтганларнинг руҳи покига
Тиловат қилиш керак.

Шукур ҚУРБОН

ДАВЛАТ – ОИЛА – ТАРБИЯ

АЖДОДЛАРИМИЗНИНГ ДАВЛАТ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Дунёда азал азалдан бошқариш билан боғлиқ ҳамма ишлар жуда нозикдир.

Бошқариш нозик муносабат, нозик муомала, нозик йўл тутишликни талаб қилади.

Нозикликнинг барчаси эса ақл, билим, тажриба ва шулар орқали орттирилган маҳорат орқали юзага чиқади.

Инсонни тартиб, низомга солиб турадиган, унга ҳудуд ва имкониятлар эшикларини очадиган уч ижтимоий соҳа мавжуд.

Булар: ДАВЛАТ, ОИЛА ВА ТАРБИЯДИР.

Шу уч соҳани ҳеч қачон бир-биридан ажратиб бўлмайди. Улар ҳар қачон ўзаро чамбарчас боғланиб кетганлар.

Бир-бирларига ўзаро жуда кучли таъсир ўтказадилар ва бир-бирларининг таъсир доираларида яшайдилар.

Бирининг аҳволи ва даражаси иккинчиси ва учинчисининг ҳолати ва сифатига тубдан боғлиқ.

Гап шундаки, мана шу уч улуғ соҳа инсон фаолиятида фақат бошқариш билан юзага чиқади.

Ҳеч қандай оила, ҳеч қандай тарбия ва ҳеч қандай давлат бошқаришсиз бўлмайди.

Давлат, оила, тарбия бор ерда бошқариш ҳам бор.

Тўғрироғи, бошқариш бор ерда тарбия, оила, давлат бор.

Буларнинг ҳар бирини бошқарувдан бир зумга бўлса ҳам ҳоли қилсангиз, улар ўз-ўзидан барҳам топади. Улар барҳам топган ерда дарҳол инсон ҳам инсон сифатида тугайди. Инсон ижтимоий самара ҳолатидан чиқади. Паторатга юз тутади.

Зотан инсон давлат, оила, тарбиясиз ҳеч қандай самарага эга эмас.

Инсонни самарали қиладиган ходисалар давлат, оила, тарбиядир.

Кўҳна Шарқ донишмандлиги бошқариш, яъни давлат, оила ва тарбияни бошқариш хусусида неча минг йиллардан бери ўйлайди. Бу соҳалар борасида Шарқнинг ҳикматлар хазиналари яратилгандир.

Бошқариш, давлатчилик ҳақида энг гўзал ва адолатли фикрларни ўртага ташлаган мумтоз мутафаккирлардан бири Алишер Навоий эди.

У ўз халқи давлатчилигининг мунтазам ва ғоят самарали фалсафасини яратгандир.

Навоий бошқариш санъатини ҳаммавақт адолатли ҳукмдор номи билан боғлайди. Унинг назарида ҳукмдор бошқаришга боғлиқ эмас. Аксинча, бошқариш тўла маънода ва бутунлай ҳукмдорга боғлиқдир.

Яъни Навоий талқини ва фалсафий тизимида ҳукмдор қандай бўлса бошқариш ва унинг юзлаб сифатлари, яъни бошқаришни ташкил қиладиган нарсаларнинг сифати ва даражаси ҳам шундай. Навоий буни «Маҳбубул-қулуб»да жуда чуқур ўхшатиш билан тушунтиради. «Ҳукамо шоҳни дебтурлар дарёйи заххор ва қавму хайрлин дарё теграсидаги анҳор. Дарё суйига не кайфият ва не хосият, анҳорға ҳам ул кайфият ва хосият. Ул аччиғ — бу аччиғ, ул чучук — бу чучук, ул тийра — бу тийра, ул сузук — бу сузук.

Маснавий:

Ариғларки, ул баҳрдин айрилур,
Биликлик аларнинг суйин бир билур
Чу бирдур сув дарё била наҳр аро
Эмас таъмида ҳожати можаро...

Бу ерда бошқариш эгасининг айқириб ётган оқар дарёга ва эл-юрт, халқнинг дарё атрофидан чиққан анҳорларга ўхшатилишида ажойиб бир ҳикмат бор.

Дарё сувга, яъни ҳаётий қудратга сероб бўлса, раият-халқ ҳам шунчалик ҳаётий қувватларга тўлиқ.

Дарё суви шўр ва бебаҳра бўлса, анҳорлар ҳам шўр ва яроқсиз. Дарё ширин ва файзиёб бўлса, барча анҳорлар ҳам бахтиёр ва фаровондир.

Бир қарашда ҳукамоларнинг Навоий келтирган бу ҳикмати муболағадор бўлиб туюлиши ҳам мумкин.

Халқнинг бутун ҳаёти ва борлиғини бир шахсга боғлаб қўйиш ўта кетган хаёлпарастлик эмасми, деб эътироз билдиришлари ҳам мумкин. Тўғри, ҳукамоларнинг бошқариш соҳиби ва халқ ўртасидаги муносабатлар ҳақидаги ушбу ажиб фикрида албатта, хаёлпарастлик шарпаси ҳам йўқ эмас. Лекин фикр моҳиятан олиб қаралганда ва айниқса, ўрта асрлар нуқтаи назаридан кўрилганда ва баҳоланганда шундай бўлиб чиқади ҳам. Ахир бутун дунё халқларининг тарихлари то бугунги кунгача ҳам, бошқарувчи қандай бўлса, халқ ва мамлакатнинг аҳволи ҳам тўлалигича шундай бўлганлигини ҳар томонлама исботлаган, тажрибалардан ўтказмаганми?

Бошқаришда комил даражага етган зотлар халқларнинг энг одил ва энг буюк фарзандлари деб саналмаганларми?

Тўғри, биз яқин-яқин кунларгача ҳам, ўз синфий қарашларимиздан келиб чиқиб ўта кетган бир идеалистик фикрни жуда суйиб такрорлар эдик. Шоҳлар ўтиб кетади, дердик. Шоирлар абадий қолади. Ва бунга мисол тариқасида Навоий ва Ҳусайн Бойқарони келтирардик. Уларни бир-бирларига зид қўярдик. Навоийни улуғлаган бўлардик. Бойқарони ерга урган ва шу билан ўз синфий муросасизлигимиз талабини қондирган каби туюлардик. Навоийнинг шоҳлар ва Бойқаро ҳақидаги бутун асарларига сочилиб ётган улуғ фикрларига эса менсимагандек, булар ўта ножиддий бир нарсалар, гўё тумтароқ хушомадгўйликлар ифодаси деб қарардик. Ҳолбуки, ўша давр ва ўша замон халқининг аҳволруҳияси, тамаддуни, интилишларини Ҳусайн Бойқаронинг сиймосисиз ва ўша нарсаларнинг барини Ҳусайн сиймосига боғламай туриб тўғри англаб бўлмас эди. Бинобарин, тўғри тасаввур ҳосил қилиб бўлмас эди.

Лекин ўттиз беш йил атрофида жуда катта салтанатда неча-неча халқларни бошқарган, фаровон, гуллаган мамлакат бунёд этолган Ҳусайн Бойқарони биз тарихий ва инсоний сиймо сифатида қанчалар биламиз?

Қанчалар тасаввур қиламиз?

Қанчалар ақлимизга сиғдироламиз?

Улуғбекни ва энг ажойиб сиймолардан бири Шоҳрухни қанчалар биламиз?

Амир Темурни ёки Бобурничи?

Буларни тўғри ва ўз мақоми ва ўз қиёмида англаш учун Навоийнинг ўша машҳур ҳикматига мурожаат қилганда ва унинг устида яхши муҳокама юритгандагина бу шахсларнинг тарихдаги, мамлакат ва халқлар ҳаётидаги ўрни ҳамда ролини аниқлай оламиз. Шундагина тасаввуримиз тўғри, ҳаққоний манзаралар чизади ва қабул этади. Навоий шоҳни ўзидан олдин ўтган улуғ ҳукамоларга қўшилиб дарё деса, бу бизга мақтов бўлиб кўринади. Лекин шоҳни дарё дейишлик мақтов эмас. Дарё дейишлик шоҳга нисбатан ҳолдир. Шоҳ дарёдир ва бунинг даражаси эмас, ҳолидир. Чунки дарё Навоий айтгандек, шўр бўлиши ҳам мумкин, сувсиз, бўлиши ҳам мумкин, саёз бўлиши ҳам мумкин ёки жуда чуқур оқиши ҳам мумкин. Бундай ҳолларнинг бари халқ учун ташвишдир. Бу ҳолларнинг бари у ёки бу тарзда халқ турмуши, унинг фаровонлигида ҳам акс этади.

Навоий «Садди Искандарий»да айтганидек, бир дарахтнинг икки шоҳидан ҳам тахта, ҳам тахт ясаш мумкин.

Тахта Искандарнинг қари отасига, тахт эса Искандарнинг ўзига керак бўлади.

Лекин дарёга нисбатан бундай деб бўлмайди. Дарёнинг суви аччиқ бўлса, бир анҳор ундан аччиқ бошқа анҳор эса ширин сув ичмайди. Дарёдан қанча анҳорга ариқ тарқалмасин, ҳаммасининг суви бир таъмда бўлади, бир рангда бўлади.

Дарё анҳорларга нисбатан бошқарувчи ва уларга сифат бергувчидир.

Дарё — анҳор — шоҳ — мамлакат тушунчаларининг қандай моҳиятларга эга бўлиши мумкинлигини икки мисолда тўла ва етарлича англаб етса бўлади.

Бир томонда XII аср, Чингизхон ва унинг ўрдуларини, иккинчи томонда Амир Темур ва у яратган маърифатли салтанатни кўз ўнгимизга келтиришга ҳаракат қилиб кўрайлик.

Чингизхонда ҳам ҳукамолар ҳикматидан келиб чиқсак, дарёлик белгилари аён кўзга ташланган ва ҳар томонлама намоён бўлган эди. Лекин у ўз халқини бирлаштириш ҳисобига бошқа халқлар ва уларнинг мамлакатларини қирғин офатларига гирифтор этди. Унинг ўрдуси ҳам Чингизхоннинг барча сифатларини ўзида акс эттирган, ўзида ташиган ва истифода этган эди. Чингизхон ва унинг ўрдуси ўтган ерлардан юз йилларча майса гиёҳ унмас эди. Бу аччиқ уммон эди. Аччиқ уммон босган ерлар шўр саҳроларга айландилар.

Амир Темур унинг бутунлай акси. Амир Темур қираман демади. Қураман! — деди. Унинг бошқаришида офат ва ғоратгарлик эмас, бинокорлик, бунёдкорлик, меъморлик, устун эди. У эътиқод ва тамаддун элтувчи бўлиб дунёга чиқди. Орифларни йиғди. Орифларни юзага чиқарди. Шаҳарлар, боғлар яратди.

Элларни ваҳшийлик сари эмас, маданийлик сари бошлади.

Амир Темур бошқаришда кучни эмас, аввало, кенгашни биринчи ўринга қўйди. Шунинг учун унинг давлат яратиш ва давлат бошқариш тузуклари, қонун-қоидалари ҳали ҳамон эскирмаган. Маънан тўла тирик! Эҳтимол бошқариш шакллари эскиргандир, лекин бошқариш маънолари асло ўзгарган эмас. Ҳозирги замон шароитида тузукларни маънан ва руҳан қўллаб, тўла муваффақиятларга эришмоқ мумкин.

Амир Темурнинг давлат тузиш ва уни бошқариш тизимида кенгаш алоҳида ўрин ва мавқеда туради.

Кенгаш Амир Темурдан узоқ замонлар илгарилар ҳам подшоҳлар ҳаётида эътибор қозонган эди. Хитой, Ҳинд, қадимги Турк давлатчилик фалсафаси давлат бошқаришда кенгашнинг ролини ғоят теран тушунган, тушунтирган ва тарғиб этган. Чингизхон ҳам кенгашга алоҳида аҳамият берган.

Лекин айтайлик, Чингизхон кенгаши билан Амир Темур кенгаши ўртасида маъно, моҳият, йўналиш ва мақсад эътиборига кўра жиддий фарқлар мавжуд.

Чингизхон қурган кенгашдан ёвузлик, қирғин ва офат чиқди. Ер юзида Худонинг тузумлари бузилди.

Амир Темур кенгашидан эса маърифат чиқди. Унинг давлатчилигидаги кенгаши иймон ва тўғрилик асосига қурилган эди. Унинг кенгашидан иймон ва маърифат етиларди.

Амир Темур ҳарбий маҳорат давлатчилик кенгашини маърифат қуролига, маърифат воситасига айлантирди.

Унинг кенгаши маърифатли бўлганига сабаб — ўз олдига қўйган мақсадлари маърифатли эди.

Амир Темур Тузуклари дунёда жуда кам топиладиган самимият билан ёзилган. Фақат дунё кўрган ва ер юзида яшашнинг чинакам маърифатига эришган зотгина шундай ёзиши мумкин. Амир Темурнинг ўз олдига қўйган мақсадлари маърифатли эди, деб айтдик. Бу ҳақда Амир Темурнинг ўзи нима дейди? Эшитиб кўрайлик:

«Жаҳонгирлик қилишга киришганимда, тўрт нарсани хотирамда маҳкам сақладим. Биринчиси, қайси мамлакатни забт этмоқчи бўлсам, тўғри тадбир ва кенгаш билан иш тутдим. Иккинчиси — хатога йўл қўймаслик учун ҳар бир ишни кўп ўйлаб, сергаклик ва эҳтиёткорлик билан қилдим. Шунинг учун менга Аллоҳнинг мадади ва инояти етиб, нима тадбир қўллаган бўлсам, тўғри ва рост чиқди. Ҳар ер эл-улусининг табиати ва мижозларини хотирамга келтириб, уларнинг табиатига мувофиқ йўл тутиб, шунга қараб, уларга ҳоким тайинладим. Учинчиси — уч юз ўн уч асл зотли, шижоатли ва ақл-фаросатли эр йигитларни атрофимга бирлаштирдим. Бирлик-иттифоқлари шундай эдики, барилари гўё бир тандек эдилар. Барчаларининг мақсадлари, райлари, сўзлари ва ишлари битта эди. Бир ишни қилайлик деб, қарор қилсалар, тугатмагунларича ундан қўл узмас эдилар. Тўртинчиси — бугунги ишни эртага қолдирмадим. Юмшоқлик қилишга тўғри келса, мулойимлик қилдим. Қаттиққўллик ишлатиш вақти етса, қатъий чоралар кўрдим. Шошмаслик керак ерда шошилмадим, шошиларли ишларни кечиктирмадим. Қайси ишни чораю тадбир билан битиришнинг иложи бўлса, унда қилич ишлатмадим...»

Амир Темурнинг давлатчилик дарёси ана шундай олижаноб мақсадларни кўзларди. Амир Темур Навоий тили билан айтганда, «Мулк боғин маъмур қилурға абри сероб ва мулк аҳли кўзин ёритурға меҳри жаҳонтоб. Ўзга мулкнинг раоё ва халқи анинг орзусида ва яна кишвар мазлумлари анинг адли дуоси гуфтигўсила» эди...

Иброҳим ҒАФУРОВ

ҲАЁТ ГЎШАЛАРИМИЗ – ВОҲАЛАРНИ АСРАЙЛИК

Табиат — инсоннинг барча ҳаётий эҳтиёжларини таъминлайдиган асосий манбадир. Инсон ва табиат ўртасидаги боғланиш ва мувозанат шу қадар кўз илғамас даражада нозик, омонатким, баъзида ҳатто у ёки бу фалокат оқибатларини тасаввур қилиш ёки [illegible]индан илғаб олиш мушкул бўлади. Шуни ўйлаганимда, хотирамда негадир аянчлироқ бўлсада, аммо маънодор бир қадим ривоят жонланаверади.

Ёдингиздадир... Улуғ Бобил қадимий Шарқнинг энг гўзал, иқтисодий жиҳатдан тараққий этган маданий пойтахти эди. Душманлар бу шаҳарга қайта-қайта ҳужум қилишар, талашар, вайронага айлантиришарди. Аммо шаҳар худди афсонавий самандар қуши сингари ҳар сафар култепалар орасидан бутун чиқар ва ўз қаддини тиклар эди. Гап ҳозир бошқа хусусда: Буюк Бобил салтанати айнан шу урушлар ёхуд табиий офат натижасида эмас, балки мавжуд экологик мувозанатни бузиб қўйган биргина хато оқибатида башарият тарихи саҳифаларидан йўқотилди.

Маълумки, Бобилнинг бутун хўжалик тизими икки машҳур дарё — Дажла ва Фротнинг сувларидан фойдаланишга асосланган эди. Ҳар иккала дарё сувининг бир қисмидан суғориш мақсадларида фойдаланилар, қолгани денгизга қуйилар эди. Шу йўсин, Бобил аҳли деҳқончиликда юқори ҳосил кўтарар ва муҳими, ерларини тоғ ёнбағирлари ёки қумликлардан ювилиб тушадиган қум ва шўрхок бўтана-қуйқалар босишидан асраб келар эдилар.

582 йилда Бобил Подшоси Новуходоносар ўз тож-тахти тарафдорларини кўпайтириш мақсадида Миср маликасига уйланади. Малоҳатли ва ҳукмфармо малика Нитокрис қари Бобил подшоҳини ўзи билан болаликдан бирга ўсган, бир чеккаси қариндоши бўлган яқин кишисини деҳқончилик ва сув ишлари бўйича бош вазир муовини этиб тайинлашга кўндиради.

Саройнинг, айниқса, гўзал маликанинг бу қадар ишончи ва ҳомийлигидан руҳланган янги вазир Бобил атрофларида суғориладиган ерларни кенгайтириш учун жадал ҳаракат бошлайди. Албатта, ўзга юртлик вазирнинг бу «ғайрати» мамлакат ҳаётида ҳам, малика тақдирида ҳам тезда ўз аксини топади. Ҳосил мўл-кўл, барча шоду хуррам, подшоҳ ҳам ўзига «ворис» ўғил кўрганидан боши осмонда эди...

Бироқ янги ерларни суғориш учун икки дарё сувининг жуда катта қисми олиниши натижасида улардаги оқим тезлиги сусайди ва шўр лойқалар, ариқлар, экинзорларни тўлдириб чўка бошлади. Катта майдонларда кенг суғориш ишлари олиб борилиши натижасида ер ости сувлари юқорига кўтарилиб, Бобилдаги бутун унумдор ерлар шўрланиш натижасида ишдан чиқа бошлади.

Орадан маълум вақт ўтгач, ерлар ўрнида туз билан қопланган катта-катта шўрхок майдонлар пайдо бўлди. Табиийки, шўр босган ерларда экинлар ҳосилдорлиги кескин камайиб кетди. Ичимлик сув йўқлиги сабабли (барча қудуқларда аччиқ шўр сув йиғилиб қолган эди) даҳшатли очарчилик ва касалликлар чангалида қолган Бобил халқи ва ҳатто лашкарлар ҳам мамлакатни тарк эта бошладилар. Аҳоли ўртасида ўлим қирғини бошланди. Бобилдек буюк салтанат бир давлат хизматчисининг «арзимас» хатоси билан ана шундай фожиали тарзда ҳалокатга учради. Ким билсин, балки халқ орасида юрадиган «туз — оқ ажал» ибораси ўша замонлардан қолгандир.

Шу йўсин, мамлакатнинг тупроқ-экологик хусусиятларини инобатга олмай, шўр ювиш тадбирлари ўтказилмай амалга оширилган «янгилик» Бобилга жуда қимматга тушди. У янги замон тарихига киришдан бутунлай маҳрум бўлди.

x x x

Орол денгизи сувининг камайиши ва Марказий Осиё кенгликлари билан боғлиқ масалалар, айниқса сўнгги йилларда тарихчилар, жуғрофияшунослар, этнографлар, экологлар, умуман кенг жамоатчиликнинг жиддий эътиборини тортмоқда.

Дарҳақиқат, бу ҳудудда ҳаёт асосан, сув манбалари яқинида, Шошдан буюк Хитой деворигача ўзига хос силсилани шакллантирган воҳаларда кечар эди. Ўтроқ халқлар тарихида ҳам, кўчманчилар ҳаётида ҳам иқлимдаги арзимас ўзгаришларнинг, баъзан нақадар катта аҳамият касб этишини тасаввур қилиш қийин эмас. Чорва ўт-ўлансиз, ўт-ўлан сувсиз, кишилар чорвасиз кун кечиролмайдилар. Табиийки, улар асосий унсур сув бўлган ягона (этносотсиоландшафтли) тизимни ташкил этдилар. «Сув — бу ҳаёт», деб бекорга айтилмаган, ахир.

Кейинги икки минг йил ичида Осиё дала-даштларида не-не даҳшатли қурғоқчиликлар бўлиб ўтмади...

ТАРИХДАН БИР ШИНГИЛ

Марказий Осиёнинг бутун ҳудудида деҳқончилик ва чорвачиликка ўтиш Месопотамия билан бир вақтда, яъни милодгача бўлган VI-V минг йилликларга тўғри келади. Ўшандаёқ Жайтун маданиятига мансуб ўтроқ қабилалар кичик дарёлар ва сойлардан суғориладиган унумдор воҳаларда буғдой ва арпа етиштиришар, чорвачилик билан шуғулланишарди.

Бироқ милодгача бўлган уч мингинчи йилдан деҳқончилик маданияти янги тараққиёт йўлига кирди. Бронза эритиш ўзлаштирилди. Ундан мустаҳкам найзалар, ханжар, теша, пичоқ, ўроқ ва ҳоказолар тайёрладилар.

Бу даврда далаларни суғориш учун яқин ўзанлардан ариқлар чиқариб юқори ҳосил олишга муваффақ бўлдилар. Суғорма деҳқончиликка асос солинди. Унча катта бўлмаган қўрғонлар қаватида бирин-сирин воҳаларнинг анча гавжум, масалан Қоратепа — 1000 дан ортиқ, Олтинтепа — 5000, Номозгоҳтепа — 10000 кишилик аҳолига эга бўлган анча йирик марказлари вужудга келди. Ҳали ягона давлат атрофига бирлашмаган воҳалар дашт кўчманчиларининг шиддаткор қўшинларига кўпинча арзон ўлжа бўлиб қолардилар.

Милодгача X-V асрларда эътиборан темир ашёлар Марказий Осиёнинг бутун ҳудудида пайдо бўлди. Табиийки, темир болта, ўроқ ва белкураклар суғориладиган деҳқончиликнинг ривожига янада ижобий таъсир этди. Жанубий шарқий Ҳазар (Каспий) бўйида, Мурғоб ва бошқа дарёларни қуйи оқимларида йирик дарёларнинг сувини кенг далаларга етказиб берадиган ирригатсия тизимлари вужудга келди. Бу эндиликда тоғолди кичик дарёлари ва ирмоқлари сувидангина фойдаланадиган ибтидоий деҳқончилик бўлмай, балки йирик ва тараққий этган қишлоқ хўжалиги эди. Йирик каналлар ва уларнинг шахобчалари воҳаларда экинлардан барқарор юқори ҳосил олишга шарт-шароит яратади. Бу билан унча катта бўлмаган воҳа мамлакатларда тўкин-сочинлик ва фаровонлик учун асослар туғилди.

Эронийлар, юнон-македонлар, хитойлар, араблар, мўғул-татарларнинг ўша даврдаги босқинчилик урушлари бир томондан Марказий Осиёнинг тарқоқ воҳалари ва кўчманчи қабилаларини сиёсий жиҳатдан ягона салтанатга бирлашишга мажбур қилди. Бироқ иккинчи жиҳатдан босқинчилар томонидан ўлка халқларининг машаққатли меҳнати ва иқтидорлари туфайли яратилган моддий бойликларнинг мунтазам суратда четга олиб чиқиб кетилиши охир-оқибатда уларнинг Оврўпо халқларидан техника тараққиёти бобида бирмунча орқада қолиб кетишига олиб келди. Дунё бу ерда яшовчи халқларнинг салоҳияти риёзат, илми нужум, тиббиёт, меъморлик, мусиқа ва шеърият соҳаларида мактаблар яратганини жуда яхши билади. Улар бутун инсониятнинг турмушига асқотган, унинг меҳнати ва ҳаёт шароитини енгиллатган нарсаларни ҳам ихтиро этдилар: баланд ғилдиракли, йўлни тез босиб ўтадиган аравалар илк бор шу халқлар ўртасида пайдо бўлди. Оғир тик шамширдан устунроқ бўлган енгил қулай эгма қилич яратилди; ўқни 700 метргача отадиган камон; дашт кенгликларида яшаш учун энг қулай, пишиқ енгил ўтов дунёга келди. Оврўпо эркакларини иштирокисиз тасаввур қилиб бўлмайдиган эрлар чолвори ҳам биринчи маротаба шу ерларда тикилган эди.

Хуллас калом, бу халқлар истеъдод бобида ҳам, матонат бобида ҳам, ақлий тафаккур жиҳатидан ҳам, ихтирочиликда ҳам оврўполиклардан сира-сира қолишмайди. Аммо ер юзидаги неча халқлар ўз мамлакатларининг илмий-техник ва маданий тараққиётига сарфланган куч-ғайратини Марказий Осиё халқлари кўплаб ёт босқинчилардан озод бўлиш ёхуд ўз мустақилликлари учун сарфлашга мажбур бўлганлар.

ОБ-ҲАВО ВА ИҚЛИМ ҲАҚИДА

Шимолий ярим шар, жумладан, Оврўпонинг иқлимига асосан икки иқлим ҳавозаси таъсир кўрсатади. Улардан бири — қутбий-барий максимуми бўлиб, у шимолий қутб устида жойлашган. Иккинчи ҳаво ҳавозаси эса Саҳрои Кабир ва Арабистон устида муаллақ туради, у тропик орти максимуми деб аталади. Бу ҳаво ҳавозалари ер айланиши ҳисобига ҳосил бўлади. Унинг асоси саҳронинг доимий қизиб туриши сабабли қуйидан емирилиб-ўрмаланади. Қутбий максуимум умуман олганда, ҳаракатсиз, мунтазам бўлса тропик орти максимуми ҳар доим гоҳ шимолга, гоҳ жанубга силжиб туради.

Шу муносабат билан паст босим минтақалари ҳам ўзгаради, гўё у кўк бағрида ҳудудсиз йўлак ташкил этади. Атлантиканинг ҳавоси ҳам шу йўлакдан сиклонга айланиб, Осиё сари шиддат билан ўтади. Айни шу сиклонлар бу ҳудудлардаги ёғингарчиликларнинг асосий манбаидир.

Сиклонларнинг йўналиши тропик орти максимум активлиги даражасига боғлиқдир. У эса ўз навбатида қуёш фаоллиги тебранишларига тўғридан тўғри алоқадордир. Чунки қуёш нурлари ўзининг бутун куч-қудрати билан ер шарининг айнан шу тропик минтақасига тўкилади.

Аксинча, қуёш фаоллиги тебранишлари қутбий максимумга таъсир қилмайди. Чунки, қуёш нурлари қутбий минтақаларнинг сиртлари бўйлаб ўтади.

Қуёш фаоллиги камайган даврда сиклонларнинг йўналишлари Ўртаер денгизи ва Қора денгиз, Шимолий Кавказ ва Қозоғистон орқали Олтой ва Тёншон бағирларигача чўзилади. Улар бу ерда тўхтайди ва Атлантикадан шамол ҳайдаб келган булутлар ёмғирга айланади. Айни шу вақтда даштлар намланади, семиради. Дашт кенгликларини ўт-ўлан қоплайди. Олтой, Тёншон, Помир тоғларида дарёлар ўзанига сиғмай қолади. Балхаш кўли ва Орол денгизи сувга тўлади ва уларнинг ҳудудлари кенгаяди. Бунинг акси ўлароқ 80 фоиз сувни Волга дарёсидан оладиган Каспий денгизининг майдони камаяди, суви озаяди.

Қуёш фаоллиги кучайиши билан тропик орти максимуми ҳам шимолга, Атлантика сиклонларини ҳам бир варакай сурганча силжий бошлайди. Марказий Осиёнинг дашт минтақасида ёғингарчилик кескин камайиб кетади. Дашт жизғанакка айланади. Балхаш кўли ва Орол денгизи саёзлашади. Ва аксинча айни чоғда Волга дарёси кенгайиб, серсув бўлади. Каспий денгизи эса сувга тўлганча ҳудуддан кенгая бошлайди.

Сиклонлар йўналишидаги ўзгаришлар мунтазам содир бўлиб туради ва Буюк Турон даштларининг намгарчилик ва қурғоқ даврлари саналарини аниқ белгилаб чиқиш мумкин.

Атоқли олим Л. Н. Гумилев ёзганидек, эрамизгача бўлган IV-III асрлар сиклонлар ўтиш йўлини жанубий муқобили билан боғлиқ даштлар намгарчилигининг ортиш даври эди. Бу пайтда, гарчанд Ўзбой (ким билсин балким Ўзбей, Ўзбек ҳам шундай келиб чиққандир) дарёси Амударёнинг Орол денгизига сиғмай қолган ортиқча сувларини оқизиб турган бўлса ҳамки, Каспий денгизининг сув сатҳи ҳозирги пайтдагидан 8 метр паст бўлган. Шундан сўнг даштда ёғингарчилик миқдори секин-аста камая борди. Сиклонлар шимолий ўрмон минтақаси томон силжий бошлади.

I-III милодий асрлар даштдаги қурғоқчилик даврига тўғри келади. Балхаш кўли ва Орол денгизи кескин қисқарди. Каспий денгизи эса 4 метрга кўтарилди.

IV асрда сиклонлар тағин жанубга томон силжий бошладилар. Дашт эса анвойи ўт-ўланларга бурканди. Бу нарса IX ва X асрлардаги қисқача қурғоқчилик даврини истисно қилганда, XIII асргача давом этди. XIII аср ўрталаридан бошлаб эса сиклонлар йўли тағин шимолий қутб томон оға бошлайди. XIV асрнинг бошларига келиб, Каспий денгизининг суви сатҳи ҳозирги даражасига нисбатан 8 метр юқорига кўтарилди. Турон даштлари сувсиз жизғанак бўлиб қолди.

Сиклонлар кейинги юз йиллик давомида қутб олди минтақасига жойлашдилар. Сўнгра, XVIII-XIX асрларда ўрта минтақаларига қайтдилар. XX асрда эса шундоқ бизнинг кўз ўнгимизда яна шимолга оғиб кетдилар.

Фалакнинг гардишини кўрингки, Марказий Осиёнинг Орол денгизини эмизган икки буюк наҳри — Амударё ва Сирдарёдан янги ўзлаштирилган ерларни суғориш учун энг кўп миқдорда сув олинган давр ҳам айнан шу асрга тўғри келади.

ҚУРИБ БОРАЁТГАН ДЕНГИЗ

Орол денгизи ҳавзасида эндиликда Марказий Осиёнинг беш давлати Қирғизистон, Қозоғистон, Туркманистон, Тожикистон, Ўзбекистон жойлашган ва унинг дарёларининг юқори оқими қисман Афғонистон, Эрон ва Хитойга тўғри келади. Умуман олганда, Орол денгизи ҳавзаси 690 минг кв. км-ни эгаллаган ва унда учта турлича ландшафт экотизимлари: тоғлар, саҳролар ва дарё соҳиллари мавжуд.

Туркистон, XIX асрнинг иккинчи ярмида Россия томонидан босиб олинганлигига қадар, бутун Марказий Осиёда сув ресурсларидан фойдаланиш шариат қонунлари ва деҳқончилик анъаналари билан тартибга келтирилиб турилар эди. Исломий-диний ва жамоа қонунлари сувни Аллоҳнинг ҳеч ким эгалик қилолмайдиган, олди-сотди қилиб бўлмайдиган ва инсон томонидан ҳаром ёки оёғости қилиб бўлмайдиган даражага кўтарилган инояти деб биларди. Сувни маҳаллий жамоалар тақсимлар ва қаттиқ назорат қилар эдилар.

Бироқ истилодан сўнг Россиянинг янгича суғориш техникаси жорий этилди ва унинг йирик тўқимачилик саноати учун арзон пахта хом ашёси етиштириш янада кенг кўламда бошлаб юборилди. Шўро ҳукумати ўрнатилгандан сўнг асрнинг 20-йилларида Марказий Осиёнинг улкан кенгликларида суғориш тизимини ривожлантириш жадал суръатга кирди. Минтақада, айниқса, Ўзбекистонда ер-сув ва меҳнат ресурсидан ноокилона, ҳатто ёвузларча фойдаланиш эвазига собиқ СССРда «пахта мустақиллиги»га эришилди.

Шундай қилиб, тахминан 60-йилларга қадар Орол денгизининг сув сатҳи табиий мувозанат ҳолатида эди, чунки денгиз сувининг буғланиб кетиши дарёлардан, ер ости манбаларидан оқиб келаётган сувлар ва ёғингарчилик ҳисобига қайта тикланарди.

Бироқ 1960 йилдан 1985 йилгача ўтган даврда суғориладиган ҳудуд уч баравар кўпайди, сув истеъмоли ҳам, биринчи навбатда пахта майдонларининг эҳтиёжини қондириш мақсадида уч марта ортди.

Орол денгизига қуйиладиган дарё сувларининг янги экинзорларга буриб юборилиши охир оқибатда ҳалокатли аҳволга олиб келди. 1960 йилдан буёғига Орол денгизи ўз ҳажмининг 75 фоизидан кўпроғини, ҳудудининг нақ 50 фоизини йўқотди, ўз ортида уч, беш млн. гектардан ортиқ қумшағалли шўр саҳрони қолдирганча қирғоғидан баъзи ерларда 100-120 километргача чекинди. Денгиз тубининг очиқ қолган қумлари турли заҳарли бирикмалар, пестисидлар, тузлар билан қоришганки, уларнинг юзлаб миллион тонналарини ҳар йили тўполон шамоллар учириб экинзорлар устига элтиб ташламоқда. Тупроқ, сув, ҳавони заҳарламоқда, ҳайвонлар ва одамлар соғлиғига оғир путур етказмоқда. Агар минтақа сув заҳираларидан зудлик билан тежамкорларча фойдаланилмас экан, йилига беш-етти куб. км. ҳажмда сув оқизиб туриш билан чекланиб қолинса, денгиз сатҳи 2015 йилда Турон саҳроларининг алангали қўйнида кичкинагина аччиқ ва шўр кўлга айланади. БМТнинг атроф-муҳит дастурининг мутахассислари таъкидлаганидек, «сайёрамизда Чернобилни истисно қилганда, экологик таназзул бу қадар катта ҳудудни қамраган ва бу қадар кўп одамлар ҳаётига даҳлдор бошқа бир ерни топиш амри маҳол...»

Дарҳақиқат Орол фожиаси жаҳон миқёсидаги экологик муаммо. Уни ечиш учун нафақат минтақа давлатлари, балки бутун дунё ҳамжамиятининг тажрибаси, билими ва маблағи талаб этилди. Шунинг учун ҳозирги даврда бутун дунё мамлакатларининг, биринчи навбатда, 55 миллиондан ортиқ аҳоли яшайдиган Марказий Осиё давлатларининг кучлари ва моддий имкониятларини йиғирманчи асрнинг энг йирик экологик фожиасини бартараф этиш учун бирлаштириш ниҳоятда муҳимдир.

Абдуқодир ЭРГАШЕВ, профессор

ИНСОН ШАРАФИ

Кекса жамоатчи, моҳир меъмор, Тошкент шаҳрининг истироҳат масканларини яратиш йўлида йиққан билим ва иқтидорларини аямай ишга солган нуроний, ўзбекона хушфеъл ва камтарин Муҳаммад Ҳошим ота Қобулов (Набизода) бугунги кунда яна бир курби қодирлик намунасини намоён қилиб, муҳтарам ўқувчиларимиз ҳукмига ҳавола этилаётган ушбу «Исми шарифларимизнинг маъноси» номли китобни таълиф қилибдилар. Унда ҳарфлар маржонини сатрлар шодасига сафлаб ва халқона исмларимиз талқинларидан ажиб ва лўнда шаклларда маънодор лавҳаларни яратибдилар. Китоб саҳифаси «Исми шариф — инсоннинг муқаддас мулки» деган жумла билан очилади. Чиндан ҳам, ҳаётда инсон исмининг аҳамияти бениҳоя улуғдир. Одами сафиуллоҳни Аллоҳ таоло бир сиқим тупроқдан яратиб, уни ўзининг ердаги ноиби дегани Инсон зотининг шарафли эканига, Қуръони карим орқали зоти мусулмон борки, аминдир. Инсоннинг бу қадар Аллоҳ наздида шарафли этилгани учун шукроналар бўлсин. Ҳамонки, Одам авлоди бўлмиш — бизлар ушбу улуғликка мушарраф этилган эканмиз, бир умр бизга йўлдошу эш исмларимиз ҳам шунга мувофиқ бўлмоғи муҳимдир. Бу масалада ҳам Аллоҳнинг карами кенглиги шундаки, унинг ислом қавмларига юборган Китобида илоҳий гўзал исмлар, уларнинг ажойиб ҳислатлари ҳақинда изланувчи ақл эгалари кўп маънолар ва ибратлар топмоғи мумкиндир. Хоҳ Аллоҳнинг сифатларидан, хоҳ халқона исм танланар экан, энг муҳими, мўъмину мусулмонларнинг исмлари гўзал ва маънодор, эзгуликка рағбатлантиргучи бўлмоғи лозим. Пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо саллоллоҳу алайҳи вассаллам фарзандларга гўзал исмлар қўйишни ҳадиси шарифларда бизларга тайин этганлар.

Исмларимиз мустамлакачилик, инқилоблар ва шўролар даврида кўп тазйиқларга учради. Бунга баъзан руҳият ва қалбимиз даъватини унутиб, «замонавийлашиб», миллий-маънавий дунёмиздан узилиб ҳам ўзимиз сабаб бўлдик. Натижада владленлар, мэлслар, сталиналар, октябрлар билан боғлиқ исмлар вужудга келди. Шукурки, истиқлол туфайли бугун халқимиз маънавиятимиз бойликларидан яна баҳраманд бўлмоққа имкон топди. Қалблар қайтадан миллий зиё билан тўла бошлади. Шу жараёнда қарийб бир ярим минг йиллик йўлни босиб ўтган исмларимиз мулкидан лойиқ бир шаклда эъзоз билан фойдаланиш йўлида қарор топдик. Бундан ташқари, туркий, маҳаллий анъанавий исмлар билан фарзандларимизни улуғлаш учун ҳам маънавий муҳит покланди.

Ана шундай бир шароитда Ҳошимжон отанинг «Исм-шарифларимиз маънолари» номли китобларининг пайдо бўлуви, пўлатга сув бергандек айни заруратга ҳис-туйғу ва ҳаёт тажрибаси, билим захиралари орқали берилган жавобдир.

Шу ўринда муҳтарам ўқувчини андак огоҳ этайликки, Ҳошимжон ота китоб тузишда соф филологик, ономастик тадқиқот йўлидан, бу илмларнинг услубий тажрибалари, хусусан, академик назариёт йўлидан бормаганлар. Бунга зарурат ҳам сезмаганлар. Зеро, ул кишининг мақсадлари филологик тадқиқот эмас, балки, исмларимиз маъноларининг талқини орқали бугунги кунда исломий қавмларга, келажак авлодларга ибратли йўлланмалар беришдан иборат бўлган. Айни шуни кўзда тутиб, муқаддимада бир банд ажратиб китобнинг мазмуни ва мақсадлари баёнини келтирганлар. Шундан бир икки мазмунни очиб ўтамиз.

1. Луғатшунос олимлар исмларга луғатлар тузишади-ю, аммо исмларнинг сўз маъносини тушунтиришдан нарига ўтмайдилар;

2. Исмлар, ваҳоланки, — умид-орзу, инсон табиати ифодаси, ҳиссиётлар акс этган ибрат кўзгуси. Исмлар инсоннинг маънавий мулки. Луғат бойлигига қарагандек қараш, исмларнинг ижтимоий-маънавий қимматини йўқотиб қўяди;

3. Исмлар ҳақида гап юритганда, уларни ўз умрларига ҳамроҳ қилган улуғ зотлар ҳақида ибратли маълумотлар бериб борилади ва ҳоказо.

Бу далиллар ҳам шуни кўрсатадики, Ҳошимжон ота исмшуносликнинг оддий филологик даражасидан кўра юқорироқ (балки, чуқурроқ) қатламига — яъни сотсиологик антропонимикага киришга ҳаракат қилганлар. Ишда айрим филологик илмий (услубий) ноқисликларини китобнинг ана шу ҳислати ювиб кетади ва халқимиз учун нодир қўлланмага айланади деган умид билан

Мирсодиқ ИСҲОҚОВ,
тарих фанлари доктори

Жаҳон аҳлига маълум ва машҳурки, бизнинг халқимиз болажонли бўлиб, фарзандга тенги йўқ давлат деб қараб, ўз бойлигини фарзандларнинг кўп ва озлиги билан ўлчаб келган олижаноб халқ.

Мана, дўстлар савол-жавобига қулоқ беринг:

— Уста Мўминжон, фарзандлар нечта?

— Тўққизта, шундан тўрттаси қиз, дўстим.

— Эй, балли, бой-бадавлат, устига устак қизлар туфайли жаннатий ҳам экансиз.

Улуғ зот ҳазрат Мир Алишер Навоий фарзандни «меҳри анвар» — меҳр нури, хонадонни чароғон қилувчи, дилларни равшанлантирувчи, бахт-саодат олиб келувчи «машъала» деб таърифлаб, халқимизнинг дил розини баён қилганлар.

Ана шундай фарзандни севган бахтли ота-оналар фарзанд кўрганда шундай бепоён умидлар денгизида сузадиларки, улар ўз фарзандларини маъсум фарзанд бўлишларини, камолот чўққисини эгаллашларини, шафқатли, мазмунли, серҳосил ҳаёт кечиришларини, равшандил, лутф-назокатли бўлишларини тилайдилар. Орзу қиладилар. Токи фарзандлари улғайиб, халқ олдида, ватан олдида, жамият орасида фарзандим бор дейишдан ор-номус қилдирмасинлар.

Шу умидлар тасдиғи асосида фарзандга ном танлашда, исмининг маъно жиҳатидан ота-она орзу тилагини ва боланинг келгусидаги камолотига мос шу умидларни акс эттирувчи исмлар қўйилади.

Фарзандларга танлаб лозим кўрилган, маъно жиҳатидан мукаммал саналган исмлар ҳаётда уч асосий вазифани бажаришини аждодларимиз ўз тажрибаларида синовдан ўтказганлар.

Шулардан *биринчиси:*

Исм ҳар бир шахсни бошқалардан фарқ қилдирувчи, қалбда фахр уйғотувчи ва ёруғ дунёга келганидаги биринчи муқаддас мулкидир.

Иккинчиси:

Боланинг исми биргина фарзанд учунгина эмас, балки бутун хонадоннинг фазилати учун, келажак авлодларнинг равнақи учун, баркамоллиги учун заруратдирки, шунинг учун ҳам яхши исмни танлаб қўйилади.

Учинчиси:

Исм — энг катта тарбия воситасидир.

Яхши, маъно жиҳатидан мукаммал исм, исм эгасини хулқ-атворига, табиатига, одобига, етуклигига ижобий таъсир кўрсатиши асрлар тажрибаларида тасдиқланган. Бу ҳақиқатни ҳозирги замон қариялари тасдиқлайдилар ва мукаммал маъноли исм эгалари иймон-виждон соҳиблари бўлганликларини сўйлайдилар.

Юқорида айтиб ўтилганидек, ҳаёт тажрибаси шуни кўрсатадики, ўз исми маъносини ёшлигидан билган, эшитган, тўлиқ тасаввур қиладиган боланинг одоб-ахлоқида, табиатида албатта ижобий ўзгариш бўлмай қолмайди.

Умуман, болага исм қўйиш ҳам жамиятда муҳим аҳамиятга молик юксак маданиятдир.

Бундай юксак ижобий натижага — маданиятга эришмоқ учун:

биринчидан, болага исм қўйишда бефарқлик, лоқайдлик, енгилтаклик, аҳамиятсизлик, эътиборсизлик, бола тақдирига бепарволик каби иллатлардан фориғ бўлмоқ даркор;

иккинчидан, исми маъноларини билмоқ, билмаса, сўраб ўрганмоқ, бола исмини, бола она қорнида эканлигида танламоқ ва бола тарбиясига ҳозирлик кўрмоқ лозим;

учинчидан, исмларини ноўрин бузиб, қисқартириб талаффуз қилишга йўл қўймаслик керак;

тўртинчидан, исмларни бузиб, қисқартириб талаффуз қилиш исм эгасига нисбатан ҳақорат, беодобчилик, иззат-нафсига тегишлик, менсимаслик, камситишлик саналишини унутмаслик керак;

бешинчидан, исмларни қисқартириш, бузиш миллий тилга нисбатан, калом одобига нисбатан жамият, юрт олдида катта гуноҳ эканини ёдда сақламоқ лозим.

Муҳаммад Ҳошим Қобил
Қори НАБИЗОДА

***

«Агар менга бирор алоқачи юборсалaрингиз
Ўзи кўркам ва исми чиройли киши бўлсин».
Ҳадиси шарифдан

***

Ибодат бу халққа хизмат қилиш
На масжид ва на жойнамозда бу иш.
Шайх САЪДИЙ

ШАРИФ

Исломият олами халқлари орасида машҳур шарифлардан еттита шариф мавжуд: Қуръони шариф ёки Каламуллои Шариф, Ҳадиси Шариф, Қуддуси Шариф — Байтул Муқаддас (Фаластинда), Шоми Шариф (Дамашқ-Сурияда), Бағдоди Шариф — Мадинат ас-Салом (Ироқда), Мозори Шариф (Афғонистонда), Бухорои Шариф (Ўзбекистонда).

Бу номлардаги ШАРИФ сўзининг луғавий маъноси: қадр-қимматли, инсоният фахри, мақбул, шарофатли, азиз, шарафли, яъни улуғ, юксак демакдир.

Бинобарин, Қуръон ва Ҳадис, шунингдек, юқорида тилга олинган бешта ислом маърифат марказлари ўзларининг инсоният орасида тутган мавқелари, ўринлари, оламшумул аҳамияти билан шундай буюк баҳога, юксак эҳтиром тахтига кўтарилганлар.

Ана шу эҳтиром тахтидаги етти шариф қаторига халқларимиз яна бир шарифни — киши исмини қўшиб буни ИСМИ-ШАРИФ деб атаганлар.

Халқимизнинг киши исмини бу қадар юксак, шариф даражасига кўтаришининг боиси эса — инсоннинг бутун мавжудод олдида энг улуғ зот экани, беқиёс буюклигини баён этишдир.

Буюк сўз мулкининг султони ҳазрат Мир Алишер Навоий ўзларининг «Ҳайратул-аброр» («Яхшилар ҳайрати») асарларида инсоннинг улуғлик даражасини ифодалаб:

Барчасин гарчи латиф айладинг,
Барчадин инсонни шариф айладинг.
Ганжинг аро нақд фаровон эди,
Лек баридин ғараз инсон эди. —

деб таърифлаганлар.

Мадомики, Аллоҳ таоло ўз қудратини намойиш қилмоқ учун бутун оламни яратган ва бу олам ичра юксак қудрат намойиши ўлароқ инсонни яратган экан, унинг исми ҳам сўзсиз ҳурматга сазовор бўлмоғи ва исми-шариф деб аталмоғига лойиқдир.

Бизнинг кўп асрлик тарихга эга бўлган мавжуд исмларимиз ҳам ўзининг мукаммал маънодорлиги, азизлиги, бир олам умид манбаи, тарбия воситаси бўлгани билан ўта шарафлидирки, бунинг асосий боисларидан бири: кўп исмларимизни улуғ тангри исмларидан, жаноб пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳис-саломнинг сифатлари баён этилган номлардан, шунингдек, Қуръони карим оятлари лафзалардан ташкил топганлиги ва тилимизнинг ғоят бадиий гўзаллиги хосиятидир.

Ана шу боисдан ҳам, мўътабар авлодларимиз киши исми муқаддас, яъни: пок, тоза, азиз, муборак, айб ва нуқсонлардан ҳоли бўлмоғини такрор-такрор таъкидлаганлар.

ЎҒИЛ БОЛАЛАР (ЭРКАКЛАР) ИСМИ ШАРИФИ

АББОС

Исм музаккари (эркак жинси) — Аббос
муаннаси (хотин жинси) — Аббоса

Исм маъноси: Арслон сифат, арслон қиёфали. Қуръонда «Абаса» сураси: «Қош чимирди» дейилган. Аслан сўз маъноси: қаттиққўл, қаҳри қаттиқ, шафқатсиз, баджаҳл, ўшшайган, бадқовоқ бўлиб, бу хусусият арслон сифат деб қаралган бўлиши мумкин.

Аммо бу исмнинг ҳозиргача халқимиз исмларида ўрин олиб келаётганлигининг асосий сабаби: Пайғамбаримиз алайҳиссалом томонларидан «Инна ибна Аббас таржиманул Қуръон» (ҳақиқатда, Аббоснинг ўғли Қуръоннинг таржимонидур) деб баҳоланган, Қуръони каримни тўлиғича ёд билган, Қуръон оятларининг маъносини тўғри ва барча асрори билан тушунтира билган, кенг илмли, илк илм манбаи ҳисобланган Қуръон тафсири асарининг муаллифи, Пайғамбаримизнинг амакизодалари бўлмиш Абдулло ибн Аббос (619-686) каби ва яна аббосийлар сулоласининг асосчиси Абду-л-Аббос ас-Саффон (749-754) каби исломият орасида эътиборли, машҳур зотларнинг бўлганлиги шарофати бўлса керак.

Исмни эъзозлаш, ҳурматлаш, эркалаш турлари:

Абулаббос	Саидаббос
Аббосали (Алиаббос)	Шоҳаббос
Аббосбек	Аббосхон
Аббосжон	Аббосхўжа
Мирзааббос	Аббосқори
Мираббос	Аббосқул

АБДОЛ

Ҳазрат Навоий «Насойимул-муҳаббат»да келтирадилар: «Имом Аҳмад Ҳанбал дебдурким, зикриё абдолдандур», яъни валийликка эришган кишилардандир. Абдолваш — авлиё табиат, дарвеш сифат.

Абдол сўзи валийликнинг белгили бир даражасига эришган гуруҳ, авлиё, худога яқин кишиларга, қаландарларга нисбатан ишлатилиб, абдоллар, абдоллардандур дейилади.

Исм маъноси: тоат-ибодат қилувчи бўлиб, Абдол исми фарзандга нисбатан авлиё, Худога яқин бўлмоғини тилаб, шу истакда берилади, яъни етишган, етишсин тилагидир.

Исмни эъзозлаш, ҳурматлаш, эркалаш турлари:

Абдолбек	Абдолниёз
Абдолбой	Саидабдол
Абдолжон	Абдолхон
Абдолмирза	Абдолхўжа
Мирзаабдол	Абдолшо
Мирабдол	Абдолқори

ТАҲРИРИЯТДАН:

Исмлар маъноси ва маданиятидан хабардор бўлишлик, ҳаётда шунга муносиб тарзда иш қилишлик қанчалик зарур эканлигини инобатга олиб, Набизода домланинг «Исм хосияти» асаридан улушлар бериб боришни фойдали деб топдик.

ТЕМУРЛАР НИМА ДЕЙДИ?

Соҳибқирон бобокалонимиз Амир Темурнинг таваллуд йили ва куни биз учун, мустақил давлатимиз учун чин байрам. Назаримизда Соҳибқироннинг маърифатли, меъмор руҳлари юртимизни кезиб юргандай. Барча ишларимизга авжи ривож тилаётгандай.

Биз бугунги кун кишиларига темурий маърифат ва маданиятнинг тўғридан-тўғри ворислари деб қараб, ўтган сонларимиздан бирида шу ном соҳибларини суҳбатга тутган эдик.

Суҳбатлар эълон қилингач, уни мунтазам давом эттиришга эҳтиёж борлиги маълум бўлди.

Хўш, Темур деган маънодор ва муборак исмни биз қандай кўтариб юрибмиз. У оғирлик қилмаяптими? Елкани эзиб қўймаяптими? Исмга муносиб бўлиш учун нималар қиляпмиз? Қани, Темурларнинг ўзидан эшитиб кўрайлик.

Темур АБДУРАХМОНОВ, «Мулкдор» газетасининг бўлим муҳаррири

Бу исмни ота-онам менга Соҳибқирон бобомизнинг руҳлари қўлласин учун ёки Амир Темурдек буюк бир мутафаккир бўлиб етишишим учун қўйишган деб таҳминлай олмайман. Ҳаёт йўлимиз Аллоҳ иродаси ва бизнинг саъй-ҳаракатимизга боғлиқ. Бунда исм ҳеч қандай рўл ўйнамайди. Лекин бари-бир яхши ният билан шу исмни қўйишганлари аниқ.

Амир Темур — миллатимиз фахри. Албатта, ҳар бир инсон, у ким бўлишидан қатъий назар, ер юзида ўзидан кейин яхши ном қолишини орзу қилади ва бу орзуларни амалга оширишга астойдил интилади. Мен ҳам албатта ўз меҳнатим билан миллатим ғурурини, маданиятини кўтаришга, матбуот ходими сифатида газета саҳифаларида Соҳибқирон бобомиз ҳақида иложи борича кўпроқ эътиборли маълумотлар чоп этилишига ўз ҳиссамни қўша олсам дейман.

Темур МАДИЁРОВ, андижонлик ишбилармон

— Исмингиз билан қизиқиб кўрганмисиз?

— Албатта. Эсимни таниганимдан буён бувим раҳматлидан кўп эшитганман. Мен тўнғич набиралари бўлганим учун, полвон йигит бўлсин деб, Темур қўйган эканлар. Кейинчалик мактаб ёшига етганимда боболамр менга буюк аждодимизни исм ҳам Темурлигини айтганлар. Ўшанда жуда ғурурланиб, «мен ҳам саркарда бўламан», деганим эсимда.

— Темур ака, мана беш фарзанднинг отаси экансиз. Уларнинг исмларига қараганда, фарзандларингизда ҳам улуғ аждодларимизга нисбатан фахр уйғотиш ҳисси сезилмоқда. Уларни тарбиялашда боболар ўгитларига мурожаат қилганмисиз?

— Худога шукр: Бобур Мирзо, Хумоюн, Шоҳжаҳон, Улуғбекдек ўғилларим бор. Эркатой қизимизга Нодира деб исм қўйганман. Болалар тарбиясида кўпам қаттиққўллик қилмайман. Лекин хурсандман, улар ақл-ҳуши жойида, уйли-жойли, болачақали, олий маълумотли бўлиб етишдилар. Бири инженер, бири ўқитувчи, «Ўзбекистон тарихи»дан дарс беради, бири колхоз раиси, яна бири эса студент, қизим ҳали мактаб ўқувчиси.

Булар мен учун мисли бир хазина. Энди боболаримизнинг бола тарбиялаш қоидаларига келсак, Соҳибқирондан кўп нарсани ўрганса бўлади. Шунинг учун мен «Темур тузуклари»ни тез-тез ўқиб тураман.

— Кўпчилик одамлар буюклар айтиб кетган бирон ҳикматни умрлик шиор қилиб оладилар. Сиз ҳам шунга риоя қилганмисиз?

— Кўпинча қаттиқ сиқилсам ёки бирон бир иш олдидан иккиланиб қолсам, ҳазрат Бобур шеърларини қўлга оламан. Ўзингиз биласиз, биз иш юзасидан кўпинча юртдан ташқарида бўлиб турамиз, албатта, соғинч, зерикиш дилингизни ўртайди. Шундай вақтларда бу шеърлар кўнгилга мадор беради.

Ҳ. КУТБИДДИНОВ
суҳбатлашди

Эл кўзидаги кишилар

ТАБИИЁТ ФАЛСАФАСИ БУЛОҚЛАРИ

Ўзбекистон республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби, Беруний номидаги Республика Давлат мукофоти лауреати, файласуф олим Омонулла Файзуллаевнинг ҳаёти ғоят сермазмун, илмий, ижодий изланишларга бой, баракали. Омонулла Файзуллаев Ўзбекистон илм-фанини тараққий эттиришга етакчилик қилган фидойи аллома Иброҳим Мўминовнинг етук шогирдларидан биридир. Орадан йиллар ўтиб, ҳамиша камтаринликни қўлдан бой бермаган, виждон, иймон покизалиги билан яшаган Омонулла Файзуллаев ҳам устоз олимлар даражасига етди.

1937 йилнинг сентябри. Эндигина 16 ёшга тўлган Омонулла Ўрта Осиё Давлат Университетининг табиёт-физика факултетига ўқишга кирди. Билимга чанқоқ ўсмир «талабалик -олтин даврим» деб, ёшликдан билим хазиналарини йиғишга интилди. Аммо ўша вақт -замон нотинч эди. Таниқли журнаслит-тадқиқотчи Илҳом Усмоновнинг «Қатағон» китобида ва бошқа ошкоралик даври китобларида ёзилганидек, ўттиз еттинчи йилларда табиий ва ижтимоий фанлар соҳасидаги миллатпарвар зиёлиларнинг кўпчилиги кунора, ёки ой сайин ҳаётдан юлиб олиб кетиларди. Аммо талабалар ҳали бу фожиалардан хабарсиз, бор куч-ғайратларини илм олишга қаратган эдилар.

Омонулла тўртинчи курс талабаси бўлган пайтида халқ бошига янада оғир синов келди. Уруш бошланди. Энди факултетда ҳар кун, ҳар ҳафта муаллимлар йўқ бўлиб қолар -урушга кетар эдилар. Ҳали бешинчи курсни тугатмасидан 1942 йил феврал ойида Омонулла ҳам ҳарбий хизматга чақирилди, урушнинг олдинги сафларида жанг қилди. Бир неча марта оғир ярадор бўлди. Ғалабагача жанг қилди. Омонулла 1945 йилнинг сентябр ойида Ўзбекистонга қайтиб келди. Анча вақт даволанганидан сўнг яна қадрдон университетига қайтиб, ниҳоят 1949 йилнинг март ойида ўқишини охирига етказди. Бу орада Омонулла 1945 йил сентябридан 1946 йилнинг ёзигача Тошкент йигитлар педагогика билим юртида директор муовини бўлиб ишлади. Омонулла 1939 йилдан, 2-курс талабалик чоғидан илмий мақолалари билан матбуотда қатнаша бошлаган эди. «Ёш ленинчи» газетасининг 20 феврал сонида «Улуғбекнинг илмий ижодини ўрганайлик» сарлавҳали мақоласи босилди. «Қизил Ўзбекистон» газетасида 4 апрелда «Улуғбек — ўзбек астрономи» (туғилганига 545 йил тўлиши муносабати билан), 10 августда «Юлдузлар оқими», 1940 йилнинг 17 февралида «Жордано Бруно» ундан кейин «Планеталарнинг бир йилда кўриниши», «Марс сайёраси», «Бошқа сайёраларда ҳаёт борми?», «Фасллар», «Астрономия ва дин», «Учар юлдузлар» «Дирижабл муаммоси», «Инсон ва коинот», «Улуғбек жадваллари ва уларнинг фанни ривожлантиришдаги роли», «Ойдаги Улуғбек тоғи», «Муҳаммад ибн Мусо Хоразмий» каби илмий мақолаларини эълон қилди.

Шу йилларда фан майдонига кириб келган Омонулла Файзуллаев, Восил Қобулов, Музаффар Хайруллаев каби ўзбек олимлари халқимиз орасида илм-фан ютуқларини ташвиқ ва тарғиб қилиб, ёш авлодни илм-чўққиларини эгаллашга даъват қилдилар. Омонулла маълулм вақт республика Вазирлар Кенгаши Фан-техника ахбороти институтининг директори бўлиб ишлади.

Олимнинг бундай сермаҳсул илмий-ижодий фаолиятига унинг урушдан кейинги дастлабки вақтлар (1946-1948 йилларда) журналистика соҳасида «Қизил Ўзбекистон» газетаси таҳририятида ишлаши, сўнг (1948-1949 йилларда) Ўзбекистон «Билим» жамиятининг бош муҳаррири ва бошқарув кенгаши аъзоси сифатида фаолият кўрсатгани ҳам ижобий таъсир қилган, албатта.

Айни вақтда Омонулла Файзуллаев 1945-52 йилларда Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг аспирантурасида ўқиди ва академик Иброҳим Мўминов раҳбарлигида «Материянинг ўз ичидаги ҳаракатининг энг оддий кўринишлари» мавзуида фалсафа фанлари номзодлиги учун ишини ҳимоя қилди. Кейинчалик олим узоқ йиллар давомида ЎзФА фалсафа ва ҳуқуқ институтида ишлаб, табиёт фалсафаси соҳасидаги илмий изланишларини давом эттирди. У дунёга машҳур мутасаввиф аллома Шайх Зайниддин бобо - шайх Умар Суҳравардий шажарасини тузди.

Олим улуғ устози Иброҳим Мўминовни эслаб, бундай ёзади: « Иброҳим Мўминов номини мен фронтда юрган вақтимда, 1943 йили Ўзбекистон Фанлар академиясига мухбир аъзо этиб сайланганлиги ҳақида эшитганман. Сўнгра 1947 йили Шароф Рашидов «Қизил Ўзбекистон» газетаси муҳаррири бўлиб келганларида мени чақириб, (ўшанда газетада фан бўйича адабий ходим бўлиб ишлар эдим), «Ўрта Осиё мутафаккирлари ҳақида мақолалар туркумини берайлик, сиз бир йиллик план тузинг», дедилар. Ал-Хоразмий, ал-Фарғоний, Форобий, Беруний, Ибн Сино, Улуғбеклар ҳақида олимларимизга мақолалар (ёзишни) буюртма беришимиз ҳақидаги рўйхатни Шароф акага кўрсатдим. У киши иккита мулоҳазани айтдилар. 1. «Мутаффаккирлар» дейилганида фақат математик ва астрономлар эмас, шу билан бирга фикр юритувчи шоиру ёзувчилар, умуман алломаларнинг ҳаммаси киради. 2. Улуғбек ҳақида мақолани ёзиб беришни Иброҳим Мўминовдан илтимос қилиш керак».

Ўша пайт Рашидовнинг маслаҳати билан Омонулла Файзуллаев атоқли олим, Шарқ илми, адабиёти, маданияти тарихини жуда яхши билувчи Иброҳим Мўминов билан яқиндан танишди.

Кейинроқ, унинг таклифи билан, журналистикадан илм-фан соҳасига ишлашга ўтди. 1969-70 йилларда И. Мўминов Ўзбекистон Вазирлар Кенгашида Фан-техника кенгаши раиси, Омонулла Файзуллав унинг ўринбосари эди. Устоз-шогирдлар бошқа таниқли олимлар иштирокида буюк аллома Улуғбек таваллудининг 575 йиллиги юбилейига тайёргарликни авж олдириб юбордилар. Иброҳим Мўминов туфайли Омонулла Файзуллаев ўша вақтларда илм-фанда улкан ютуқларга эришган Ёлқин Тўрақулов, Абдували Имомалиев, Музаффар Хайруллаев, Восил Қобулов, Иброҳим Искандаров, Бўрибой Аҳмедов каби алломалар билан яқинлашди ва дўстлашди. Омонулла Файзуллаев кейинчалик, «Ўрта Осиё фан тарихида диалектик зиддиятлар муаммосига доир» докторлик илмий диссертатсиясини ёқлади. Кўпгина мақолалари ўзбек, рус, инглиз, урду, япон тилларида босилиб чиқди.

Омонулла Файзуллаев ярим асрдан зиёд давр мобайнида ёзган илмий асарлари билан Ўзбекистонгина эмас, Ўрта Осиё минтақасида фан тарихи йўналиши ривожига катта ҳисса қўшди. Олимнинг «Ўрта Осиё табииётшунослиги ва фалсафаси классиклари асарларида зиддият муаммолари», «Инсон ва табиат», «Фан-техник револютсиясининг фалсавий муаммолари», «Умумийлик ва конкретлик (яккалик) диалектикаси», «Квант механикаси диалектикаси», «Ибн Синода диалектик қараш унсурлари», «Инъикос назарияси ва ҳозирги замон фани», «Диалектика, мантиқ ва билиш назарияси бирлиги», «Кибернетиканинг методология масалалари», «Ўзаро алоқадорлик табиати ва унинг кўринишлари», «Экология муаммосида глобал ва зонал муносабатлар диалектикаси» , «Фан тараққиёти имкониятларини изланишнинг методологик асослари» каби етук олимлар билан ҳамкорликда ёзиб, тайёрлаган ва ўзи чиқарган жуда кўп илмий китоблари ва мақолалари шуни кўрсатадики, у бутун умри давомида, ҳозиргача ҳам табиий фанлар, фалсафий муаммоларни тадқиқ этди.

Омонулла Файзуллаев шогирдларидан 9 таси фан доктори, 12 таси фан номзоди илмий диссертатсияларини ҳимоя қилганлар. Устоз олим ҳозир табаррук 75 ёшда ҳам ижодий изланишларини давом эттириб, ёшларни илм-фан чўққиларини эгаллашга даъват этмоқда.

Маҳкам МАҲМУД,
Абдуқаюм АЙРИТОМИЙ

ТЎҚҚИЗ ЙИЛЛИК ТЕЛЕФОН НАВБАТИ

Ассалому алайкум, ҳурматли таҳририят!

Она юртимиз, Ўзбекистонимизнинг мустақиллигини заминга овоза қилиб, уни танитиб, халқи учун ёниб-куйиб, миллатининг покиза иймони, эътиқоди, бешикдаги келажаги, тинчлиги, тараққиёти учун тер тўкаётган адолатпеша Президенти, ҳамиятли миллат ғururини, маънавиятини ҳар нарсадан устун кўргувчи азиз сиймолари бор юртнинг, оддий фуқароси бўлганлигимдан, эркин меҳнатим самаралари юзага чиқаётганидан фахрланаман.

Мен ҳеч қачон бундай хат ёзиб рўзномаларга мурожаат этган эмасман. Ўзим эса, сизлар меҳнат қилиб яратаётган «МТ» газетасининг ва бошқа газеталарнинг ҳам мухлисиман. «МТ»нинг баобрў маънавияти, халқпарварлиги кўпчиликнинг ҳурмат-эътиборини қозонаяпти.

Йўлбошчиси адолатли юртнинг фуқаролари ҳам эркин, саодатли, адолатли яшай олади, — деган ақида менга жуда чуқур ўрнашгани сабаб, ҳамма лавозимдагиларни ҳам адолатли, халқпарвар билмоқлик истаги устун келгани сабаб, дилимни анчадан бери ғаш қилиб турган бир воқеани сиз билан ўртоқлашгим келди. Балким, бу нарса мен ўйлаётганчалик, дил ранжишига арзигулик воқеа эмасдир.

... Кунларнинг бирида, қўни-қўшнилар билан йиғилишиб ўтириб, республикамизнинг мустақилликка эришгани, уни дунё миқёсида тутаётган ўрни, юксалиши, ривожланиб бораётганлиги, техник ривожланишлар, айниқса, илгарилаб бораётганлиги тўғрисида анча сўз бошлашиб, гап ўз-ўзидан алоқа воситаларига ва хусусан, телефон ўрнатишга келиб тақалди. Обрўли бир хизматчи қўшнимиз: «Ҳозир, илгариги СССР пайтидагидек йиллаб навбат кутиш йўқ, бориб пулини тўласангиз бўлди, тезда келиб телефон тушириб беришади», — деб қолди. Тўққиз йилдан бери телефонга навбатда турганлигим сабабли, умид учқуни кўнглимда ярқирагандек бўлди. Ичимда хурсанд ҳам бўлдим. Ахир шу 9 йил ичида 3—4 марта навбат қоғозимни кўтариб бориб, яна ҳеч натижасиз қайтиб келганман. «АТС қуриляпти, кутинг!» — деган жавобни эшитиб келардим. Ҳолбуки, ўшандан бери мен билан бирга навбатга қўйиган ва, ҳатто кейинчалик янги кўчиб келганлар ҳам телефонли бўлишди. 1990 йилда борганимда, «23-АТС қуриляпти, кутинг!», — дейишган эди. Кейинроқ билсам, ҳатто 24-АТС ҳам ишга тушиб кетибди. Яна 25 чиси ҳам қурилаётган экан. Лекин менинг навбатим ҳеч келмас эди. Танишларим «озроқ «бериш» керак. Бўлмаса иш битмайди», дейишди. Лекин «таксига» 300 Америка долларини қаердан оламан? Афсус! Қўшнимнинг гапидан кейинги хурсандчилигим узоққа чўзилмади. Ҳамза телефон автомат стансияси (АТС) да яна менга «Кутинг!» дейишди. Тўққиз йилда келмаган навбат, энди келармикан? Ёки, мамлакатимиз юксалишга, ривожланишга юз тутаверар, техник ривожланиш ортиб, янги-янги техникалар кириб келаверару, телефон стансиясида ўтирган айримлар нафс балосига учраб, бизни навбат кутишга мажбур қилиб қўяверармикан-а?

Ҳар ҳолда, сабр, умид билан ушбуни сизларга ёздим. Газета сўраса, инсофга келишармикан?

Каримов Озод
ҚОБИЛ ўғли,
Юнусобод ноҳияси

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г —0223.
5877 нусхада босилди.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83,
Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 33-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй.
Навбатчи муҳаррир — Бахтиёр АҲМЕДОВ
1 2 3 4 5 6